

KONSTLANDSKAP

-ett projekt om en konsthall på Bergdala gård, Kivik

Förord

Det här är ett examensarbete inom landskapsarkitektur författat av Kerstin Lagnefeldt vid institutionen för landskapsplanering vid SLU, Alnarp. Arbetet omfattar 20 poäng och avslutades juni 2006.

Examensarbetet är det enda helt självständiga arbete vi utför på vår utbildning. Jag kan säga så här i efterhand att det har varit en rolig och intressant period trots vissa stunder av tvivel där man frågat sig själv vad man egentligen håller på med. I slutändan tycker jag att arbetet har givit mig många nya insikter, kunskaper och att jag utvecklats, mycket tack vare konstruktiv handledning av Tiina Sarap. Samarbetet med Anna Belfrage har också varit givande och fruktbart.

Jag vill tacka de personer som jag intervjuat för alla intressanta idéer deras samtal medfört. Jag vill särskilt tacka ägarna på Bergdala gård för att jag fått röra mig obehindrat överallt när som helst och uppskattar deras visade intresse för mitt arbete.

Sist men inte minst vill jag tacka min familj och

mina närmaste för stöd och uppmuntran.

Kerstin Lagnefeldt

Malmö 060519

Innehållsförteckning

Förord.....	3
Innehållsförteckning.....	4
Inledning	
Sammanfattning.....	5
Reflektion.....	6
Abstract.....	6
Bakgrund.....	7
Mål.....	7
Avgränsningar.....	8
Tillvägagångssätt.....	9
Mina utgångspunkter.....	11
Samarbetet.....	12
Studiebesöken.....	12
Läsanvisning.....	13
Referenser	
-platser	
Louisiana, Danmark.....	14
Arken, Ishøj, Danmark.....	19
NIMIS, Kullaberg.....	22
Escaleras de La Granja, Rulltrappor i Toledo, Spanien.....	24
Jardín Botánico de Barcelona- Botaniska trädgården i Barcelona.....	26
Wanås skulpturpark.....	30
-intervjuer	
Neon Gallery, Brösarp.....	33
Naturvårdschefen för Stenshuvud nationalpark, Fredrik Stålberg.....	34
Projektgruppens visioner.....	36
Sune Nordgren, chef på nya Nationalmuseum i Oslo.....	37
Karlotta Böldal, konstnär i Malmö.....	38

Materialstudier.....	40
Vision och reflektion.....	42
Trakten omkring Bergdala	
Idag.....	45
Kommunens intentioner.....	47
Bergdala gård	
Bergdala och Lilla Stenshuvud.....	49
Gårdens historia och bakgrund.....	52
Naturtyper på Bergdala.....	52
Förslaget	
konceptet.....	62
Konceptets tillämpning på landskapet.....	62
Stigen.....	64
-intill konsthallen.....	64
-i skogen.....	67
-på berget.....	67
-på betesängen.....	68
-över stengården och våtare områden.....	68
-på åkrarna.....	68
-amfiteatern.....	68
-från Kivik och Stenshuvud nationalpark.....	68
-spåren.....	69
Landskapsvård.....	81
Infrastruktur.....	81
Trafik och infrastruktur i fram- tiden.....	82
-alternativ A.....	82
-alternativ B.....	83
Slutord.....	85
Litteraturlista.....	88

Inledning

Sammanfattning

- *Vad är en konsthall?*
- *Kan man skapa laddade möten mellan konst/natur?*
- *Varför ska en konsthall ligga ute på landet, kan det tillföra något?*
- *Vilka krav ställs för att visa samtida konst?*

Detta är några av många frågor som jag ställde mig när jag började med det här examensarbetet om en framtida konsthall utanför Kivik på Österlen. Frågor som skulle föra mig till nya platser, möten och idéer.

"Art by the Sea" kallar sig den projektgrupp som sedan 2001 arbetar aktivt med att få till stånd en konsthall på Österlen. Deras vision är att skapa en ny internationellt känd konsthall med "spektakulära byggnader i en storslagen natur", gärna med utsikt över havet. De fann att Bergdala gård strax utanför Kivik är en plats som motsvarar deras krav. Jag och arkitektstudenten Anna Belfrage intresserade oss för konsthallsprojektet och tog oss an uppgiften med målet att ge ett förslag på utformning av landskap och byggnader för den framtida konsthallen.

Platsen, Bergdala gård, ligger på en höjd och från högsta punkten, Lilla Stenshuvud, har man fantastiskt utsikt över hav och land. Gården har stora marker och en varierad natur som innefattar stora åkrar, skogar och hagar, slutet och öppet landskap om vartannat i en dramatisk topografi. I markerna syns mänskliga spår från stenåldern.

I det här arbetet får läsaren följa arbetsprocessen som utgår från mina tidigt ställda frågor. Svaren söktes genom studiebesök, intervjuer och litteratur. Jag behövde ta reda på vad en modern konsthall för samtida konst kan vara, om ett "vackert" landskap egentligen har någon betydelse i konstsammanhang, hur man som konstnär vill ställa ut, vilka krav som ställs på utemiljön osv. Referensstudierna tog mig till platser i Öresundsregionen och i Spanien, till gallerier och konstateljéer där jag intervjuade människor som på olika sätt arbetar med konst. Undersökandet mynnade ut i reflektioner kring de olika objekten och intervjuerna. Jag funderade över på vilket sätt de inspirerat mig och vad jag kunde ta med mig till Bergdala. Referensstudierna hjälpte mig att skapa en plattform varifrån jag och Anna Belfrage tillsammans kunde formulera visionen för konsthallens verksamhet utefter platsens förutsättningar. Idéerna utvecklades och

konkretiserades i vårt gemensamma koncept. Arbetet avslutades med ett gestaltningsförslag där jag tillämpade konceptets idéer på landskapet. Förslaget blir ett nytt lager som läggs ovanpå det befintliga landskapet i form av en regisserad rörelse som tar besökaren med ut på en spännande vandring i landskapet.

Reflektion

Jag inser att jag i detta examensarbete endast snuddat vid ytan på många intressanta frågeställningar och ämnesområden och känner lust att fortsätta att fördjupa mig och ta reda på mer, även då jag avslutat detta arbete.

Abstract

- *What is an exhibition hall?*
- *How do you create tension between art and nature?*
- *Why should an exhibition hall be situated in the country side; would that add to the experience?*
- *What are the conditions of exhibiting contemporary art?*

These are some of the questions I first asked myself when I came to work with this project on an exhibition hall outside Kivik, Österlen. These questions brought me to new places, meetings and ideas.

The team working actively to realize this project, calls it "Art by the Sea". The team has been working with the project since 2001. Their vision is to create a new, internationally known exhibition hall with "spectacular buildings in a grandiose landscape", preferably overlooking the sea. They found Bergdala farm, which corresponds to their requirements. The architect student Anna Belfrage and I became interested in the project and our aim has been to produce a proposal for buildings and landscape for this new exhibition

hall.

The site, Bergdala farm, is perched on top of a hill. From the highest peak there is a marvellous view of the sea. The farm comprises extensive fields, woods and pastures, both dense and open landscape in dramatic topography. You can find remains from the Stone Age on the property.

In this work the reader will follow the working process, which starts with my early questions. I looked for answers on study trips, in interviews and literature. I needed to find out what a contemporary exhibition hall can be; whether a "beautiful" landscape really matters; how the artists prefer to exhibit their work and what the demands on the outside milieu are etc. The reference studies brought me to places in the region of Öresund and to Spain, to galleries and studios where I interviewed people who work with art in different ways.

The investigation results in reflections on the different objects and interviews. I discuss in what way they have inspired me and how I could bring that to Bergdala. The studies helped me to create a platform from where Anna Belfrage and I together could establish a vision of the

activities of the exhibition hall, bearing in mind the conditions of the site. The ideas were developed and concretized into our mutual concept. My process ends in a proposal where I apply this concept on the landscape. It is a new layer on top of the existing landscape; a directed motion, which takes the visitor out on an exciting walk in the landscape.

Bakgrund

Projektet om konsthallen fångade mig av flera skäl. Ett var för att det gav mig tillfälle att få studera mötet och sambanden mellan flera av mina intressen: landskap, arkitektur och konst och jag tilltalades av tanken på att utföra en gestaltningsuppgift. Jag var nyfiken på platsen, Bergdala gård, som jag hade hört talas om tidigare. Dessutom erbjöd projektet ett samarbete med en arkitektstudent, vilket jag tyckte var intressant.

Mål

Det finns två syften med arbetet. Det ena har varit att ta fram ett gestaltningsförslag för utemiljön i det omgivande och anslutande landskapet kring de nya konstbyggnaderna i samarbete med

arkitektstudent Anna Belfrage som har ritat byggnaderna. Jag ville att landskapet skulle få en hög dignitet i projektet och att vi genom dialog skulle placera byggnaderna så att de inpassades i landskapet på ett lämpligt sätt. Jag hade för avsikt att komma längre genom att samarbeta, att vi skulle komplettera varandra och på så vis få fram en trovärdigare och mer bearbetad komposition.

Det andra syftet har bestått i att vidga mina egna referensramar genom platsbesök, litteratur och intervjuer. Arbetet har varit ett stegvis sökande kring vad ett konstcentrum kan och skulle kunna vara. Jag tittade på vilka intentioner och premisser som legat till grund för gestaltningen och hur den slutgiltiga formen fungerar funktionellt men också estetiskt. Gestaltandet är en svårbeskriven process, men förhoppningen var att referens- och litteraturstudierna kunde bidra till att öka min medvetenhet kring gestaltandet. Utifrån det kunde jag reflektera över mina resonemang, ställningstaganden och se vilka övergripande idéer jag åberopar men också tyda vilka tecken som ligger i tiden.

Avgränsningar

Projektet kring en konsthall på Bergdala är mycket omfattande. Det berör frågor om vision för själva verksamheten, regional planering, trafiklösningar och ner till detaljer i den fysiska utformningen osv.

Jag och Anna har tillsammans utarbetat en idé för verksamheten och därmed arkitekturen utifrån styrgruppens intentioner, platsens förutsättningar och de influenser som referensstudierna bidragit till. Jag har valt att begränsa projektet till ett idéförslag på utformningen av utemiljön.

Undersökningen av referensplatser är väldigt intressant och givande. Jag har prioriterat att besöka platser (konsthallar, museer, konstverk) som ligger i mer eller mindre rural miljö. De flesta platserna är samtida och de flesta visar samtida konst. Vissa exempel har dock inget med konst att göra, men intresserade mig på andra sätt genom utformning och funktion. Platserna är välkända och besökarna kommer långväga ifrån. Några av platserna är belägna i stadsmiljö.

Tillvägagångsätt

Hur tar man sig an en sådan här uppgift? Platsen utgör en utav de viktigaste förutsättningarna för projektet, en annan är den tänkta verksamheten och naturligtvis de människor som kommer att bruka och beröras av det som föreslås. När jag började hade jag många frågor utan svar:

- Vad är en konsthall?
- Vad ska en konsthall innehålla, vilka platser och rum behövs för de aktiviteter som finns?
- Vilka krav ställs för att visa samtida konst?
- Varför ska en konsthall ligga ute på landet, kan det tillföra något?
- Hur fungerar kommunikationerna till de konsthallar som ligger utanför tätorter?
- Vilka krav och behov har besökaren?
- Vilken roll spelar den yttre miljön?
- Hittar man några återkommande element i utemiljöerna?
- Kan man skapa laddade möten mellan konst/natur?
- Hur vill konstnärer jobba och ställa ut?
- Viken form för verksamheten/vision?
- osv

Jag började jag studera referenser, en verksamhet som kunde ge vägledning i mina

undranden. Jag tittade på hur den inre och yttre miljön är utformad, vilka verksamheter som äger rum och vilka besökarna är. De flesta av mina referensplatser är nutida och ligger i Öresundsregionen men jag sökte mig också utanför regionen, till Spanien (Cuenca, Barcelona, Toledo och Madrid), för att ge bredd i mitt samlande. De två länderna, Sverige och Spanien har vitt skilda naturtyper, klimat och kultur, vilket ger en intressant kontrast och kunde bidra till en bredare syn på projektet.

Inför mitt första studiebesök utformade jag en lista med kriterier att gå efter. Listan har modifierats allteftersom och har fungerat som en stomme att gå efter.

Kriterielistan:

- Första intryck
- Hur man närmar sig
- Entrén
- Byggnaders placering i landskapet
- Landskapet i sig, olika element, karaktär, bearbetning
- Möte landskap/byggnader
- Möte landskap/konst
- Rörelse i och utanför byggnader
- Inne/ute

Översiktlig karta över platser som jag besökt.

- Känsla på platsen
- Helhetsintryck
- Detaljer
- Parkering
- Logistik
- Faciliteter
- Material
- Tillgänglighet

I mitt sökande tog jag kontakt med människor inom konstvärlden; gallerister, konstnärer och konsthallschefer, för att få inblick i deras värld och höra deras tankar kring verksamheter och utformning. Jag besökte naturvårdschefen på Stenshuvuds nationalpark och ägarna av Bergdala, familjen Viberg, för att få höra om deras idéer kring platsen, naturvård, besökare och annat. Jag har också varit i kontakt med den grupp som aktivt arbetar med att få till stånd projektet. Allt samlande har dokumenterats med skisser, fotografier och i skrift. Referenserna gav många viktiga och intressanta aspekter om både den fysiska utformningen och verksamhetens art.

Tillsammans med Anna arbetade jag vidare med projektet. Vi utformade den vision och det koncept som vi båda arbetat efter, var och en med sitt men i dialog med varandra.

Det har varit viktigt för mig att förstå och iaktta trakten vari Bergdala ligger. Jag har återgivit och skildrat platsens karaktär och landskapsrum genom skissande, tecknande, fotograferande och modellbygge. Studier av referensplatser har kompletterats med litteratur om platserna, deras verksamhet och arkitektur. Arbetsmodeller har varit ett viktigt verktyg i min gestaltningsprocess, framför allt för att komma underfund med olika materialverkan.

Jag har också läst litteratur om historia, klimat, flora, geologi, fauna, kultur och näringar i Kivikstrakten. Historiska kartor och länsstyrelsens kartmaterial över strandskydd och riksintressen har även givit en del direktiv i mitt arbete.

Mina utgångspunkter

Som landskapsarkitekt behövs inspiration och nya infallsvinklar för att utvecklas. Jag letar ständigt efter nya platser både i min vardag och på resor och naturligtvis fastnar många intryck från dessa. Men jag tror även att den miljö där man växt upp och de platser man upplevde som barn utgör en stor bank av känslor, bilder, dofter mm som ligger i bakhuvudet och framträder i det man gör. Jag är uppvuxen på landsbygden och det

speglas säkert i min natursyn och i mina arbeten. I det här arbetet har jag utgått från min egen förtjusning att följa okända stigar och kliva på spångar och gå torrskodd över svårforcerade områden. Stigen eller gatan, vägen, gränden, spåret, det okända, har alltid haft en lockande inverkan på mig. Jag blir ofta positivt påverkad då jag går till fots, vare sig det är genom, en stad, ett industriområde över en myr eller genom en skog. Jag vill lära känna en ny plats med fötterna. På Bergdala har jag velat förmedla den känslan till andra. Där har vandringen i sig potential att bli kantad av de speciella och starka upplevelser och intryck som konst kan ge. Jag växte upp under 90-talets miljöväg och i starten av Agenda 21 och lärde mig som barn mycket om miljöfrågor som källsortering, skogsskövling, växthuseffekten och förurning. På lågstadiet samlade vi in pengar och köpte regnskog. Detta har jag i bakhuvudet och det kanske kan vara en orsak till min behandling av Bergdala, där jag inte rotar eller gräver om, utan lägger på ytterligare ett lager. Det är svårt att själv avgöra hur mycket av detta som verkligen syns i mitt arbete, men det kanske kan vara till hjälp för läsaren.

Samarbetet

Detta examensarbete är delvis en produkt av ett samarbete mellan mig och arkitektstudenten Anna Belfrage. Tillsammans har vi utformat vision och koncept för projektet som jag sedan har arbetat efter. Vi har haft givande, livliga samtal och diskussioner. Jag har haft huvudansvaret för utformningen av utemiljön och Anna har ansvarat för byggnaderna, men vi har haft för avsikt att vårt arbete ska vara en helhet. Referensbesöken och intervjuer har jag utfört på egen hand.

Studiebesöken

Jag har valt att begränsa mig och inte redovisa alla de platser som jag har besökt. Bland urvalet finns exempel på referenser som jag tycker har fungerat på många plan och tilltalat mig, men jag tar också med något exempel som jag inte tycker motsvarar mina krav. Mina intervjuer och samtal har varit med människor som på ett aktivt sätt arbetar inom konst eller landskap i olika former. Vissa av dem har utåtriktad verksamhet och där kommer människan in i bilden.

Läsanvisning

Jag vill att läsaren ska kunna följa med på resan i mitt undersökande arbete, och har därför valt att först presentera de olika referensplatserna och sedan lägga fram mitt förslag.

Referenser

Varje referensplats presenteras för sig och avslutas med mina egna reflektioner och slutsatser i form av punkter för inspiration för projektet. Själva kapitlet avslutas med en sammanfattning av och en diskussion om referenserna samt en vision för verksamhet och utformning av projektet.

Trakten kring Bergdala

I kapitlet presenteras hur landskapet runt om Bergdala ser ut idag samt kommunens avsikter för områdets framtida utveckling. Jag kommenterar i slutet av kapitlet konsthallsprojektet i förhållande till kommunens intentioner.

Bergdala gård

Nästa kapitel fokuserar på gårdens landskap, historia samt de naturtyper som finns där idag.

Förslaget

I detta kapitel utvecklas och presenteras

mitt förslag, först idéerna och sedan idéernas tillämpning på landskapet och den fysiska utformningen.

Slutord

Avslutande diskussion och tillbakablick.

Referenser

- platser

Louisiana, Danmark

oktober 2005

Louisiana är en konsthall för samtida konst. Här visas både måleri, grafik och skulptur. Konsthallen har en egen samling som visas permanent samt en flexibel utställningsdel där utställningar byts ut efter hand. På Louisiana anordnas också konserter, seminarier och föreläsningar.

Louisiana ligger i Humlebäck, en idyllisk ort vid kusten i närheten av Helsingör. Entrén ligger i en vit herrgårdsvilla från 1855. Gården framför entrén är hårdlagd av kullersten och kringbyggd av husets flyglar och ett plank som skyddar mot insyn från gatan. Väl innanför entrén öppnar sig en helt annan värld. Man stiger in i ett stort, öppet rum byggt 1982, med helglasad fasad ut mot parken och utsikt över Öresund.

Louisiana har efter de första tillbyggnaderna 1956, byggts ut i många omgångar allteftersom samlingen har tilltagit. Utbyggnaderna är stramt kubistiska, sammanbundna enplansvolymmer i material som putsad betong, glas och trä.

Konsthallens byggnader växlar mellan slutna väggar

och hela glaspartier och fångar parken utanför med välregisserade utblickar. Parken upplevs högst närvarande även inifrån. Ute i parken upptäcks den kuperade terrängen. Här finns broar och trappor, för landskapet sluttar brant ned mot vattnet. Landskapsarkitekterna bakom utemiljön är Ole och Edith Norgaard.

Parken befolkas av skulpturer som ofta kan upptäckas och ses både ute i parken och inifrån byggnaderna. Tanken har varit redan från museets start 1956, att skulpturer ska få uppta en stor del i konstsamlingen och att de ska visas både inomhus och utomhus. En del av skulpturerna är gjorda för en viss plats i parken, efter konstnärens val och inspiration.¹

Hela anläggningen är inordnad i den dramatiska topografin och alla byggnader har en skala som är underordnad den omgivande naturen. Stora träd är sparade och byggnaderna är anpassade efter vegetationen, inpassar sig runt gigantiska bokstammar och ormbunksbeväxta stenrösen. Utsikten över Öresund är ett viktigt element och hela anläggningen vänder ut mot vattnet.

1

Louisiana, the Collection and Buildings, KWJ, HAB, ØH, AF, CS, BN. Danmark 1995

*Den stora boken har sparats och byggnadernas har inpassats efter trädet.
Genom glasfasaderna ser man den bastanta stammen.*

Louisiana

Utsikt över Öresund från gräsplanen utanför cafét.

Skulpturer i parken.

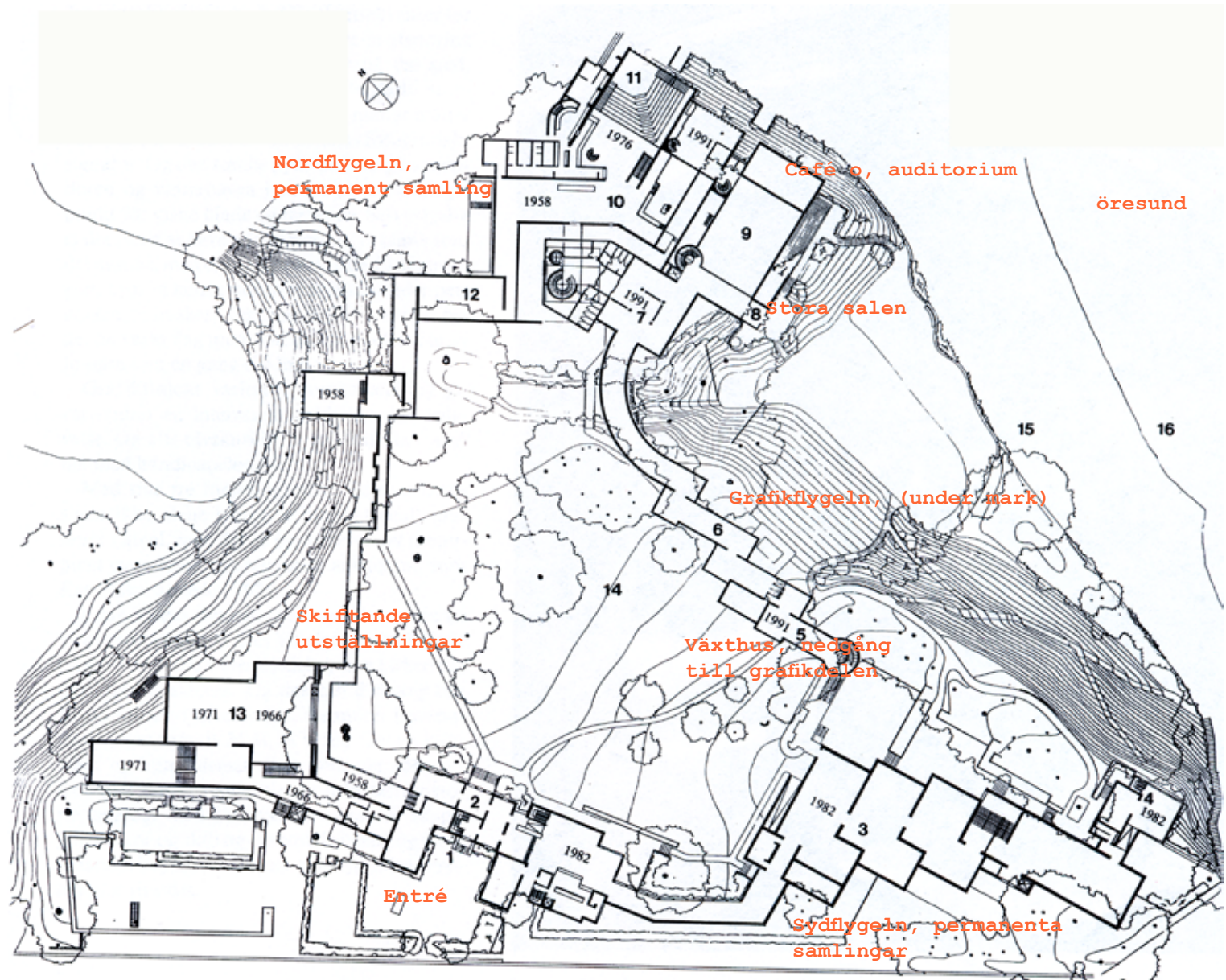
Café och uteservering.

Glasgångar suddar ut gränsen inne/ute.

Plan, Louisiana

Kaféet är placerat i öster med uteterrass och sittrappor i söder, allt med utsikt över havet. Under besöket kan man ta en paus och sätta sig ute med fikat och njuta av utsikten över havet och parken. Det finns även möjlighet att ta sig ner till stranden, ut på bryggan och ta sig ett dopp i havet.

Den första utbyggnaden från 1956 innehåller rum där man tar vara på ljuset och det omgivande landskapet. Man rör sig ibland genom helt slutna rum och ibland genom öppna glaspartier där gränsen för inne/ute suddas ut. Man går i nivå med marken och skulpturerna ute i parken. I andra partier är rummen slutna med höga tak och ljusinsläpp uppifrån taket eller från sidan eller helt slutna med artificiell belysning. Arkitekterna bakom alla Louisianas olika utbyggnader, Jörgen Bo, Wilhelm Wohlert och senare Claus Wohlert, har medvetet jobbat med rummens olika karaktärer för att skapa en varierad rumsupplevelse och rum för olika slags konst.²

Delen för den permanenta samlingen tillkom 1982 och är även den anpassad efter topografin och landskapet. Man rör sig ibland med marken i midjehöjd och fortsätter uppför en trappa eller två och kommer plötsligt upp i ett rum med utsikt

² Ibid.

över vattnet och trädskiktet. Dock är rummen i den här delen mer slutna och kontakten med omgivningen är till viss del bruten och rummen inte lika stämningsfulla och intressanta som i de tidigare byggnaderna.

Konstmuseet har en logisk slinga att följa. Med den senaste tillbyggnaden (invigdes 1991) för grafik under mark, kan man röra sig i en cirkel runt i hela anläggningen. Vissa rum som t.ex. växthuset, ger tillfälle att sitta och vila, men har också funktionen att vara en passage som tar dig ner i de underjordiska utställningsrummen.

På Louisiana har man samlat all inlastning, parkering och dylikt till entrésidan ut mot vägen. På detta sätt blir den inre parken helt fri från fordon och ljud.

Louisiana känns som en annan värld. Här stannar tiden och helt plötsligt har en hel dag gått. Konsten som visas och de skulpturer som finns, har skapats av världsnamn och självklart bidrar konstens höga kvalitet till att man sugas in i Louisianavärlden. Men det är också de fina rummen som skapats både inne och ute och som befolkas av skulpturerna som bidrar till att skapa en särskild stämning. Jag blev tagen av Louisianas

fantastiska läge och hur de har jobbat med att låta konstbesökaren ta del av platsen och hur de bjuder in omgivningen i byggnaderna. Jag tror att den inbjudande känslan också hänger på att skalan är anpassad efter människan. Jag tilltalas också av flexibiliteten som alla tillbyggnader står för, att anläggningen har fått växa efter hand. Caféet, bokhandeln och auditoriet med konserter och föredrag bidrar så klart med sitt och alltsammans gör att man gärna kommer tillbaka till Louisiana. Förutom herrgårdsbygganden från 1800-talet, har Louisianas arkitektur modernistiskt uttryck.

Inspiration

- flexibilitet*
- rörelse*
- spelet inne/ute*

Arken, Ishøj, Danmark

oktober 2005

Arken är en konsthall för modern konst som invigdes år 1996. Arkitekten bakom Arken heter Søren Robert Lund. 25 år gammal och fortfarande student på konstakademin, vann han den nationella arkitekttävlingen för Arken Museum of Modern Art, Ishøj, Danmark.³

Arken anspelar på en strandad båt och tornar upp sig i ett vilt och säreget dammlandskap bevuxet med täta havtornssnår och höga vidsträckta vassbälten. Arken är stram, vit och spetsig byggnad omgiven av det relativt flacka landskapet. Det är mäktigt att närma sig bygganden och förväntningarna stiger.

De vita fasaderna skapar en trattform på entrésidan som suger in besökaren mot ingången. Hela entréområdet är asfalterat och ger tillsammans med byggandena ett avskalat, kallt och hårt intryck. Entrén är i mörka färger, vilket känns som ett svart hål mot den i övrigt vita fasaden.

Väl inne kommer man till en trång entré och

bakom öppnar sig en stor, öppen, bullrig hall med butik och trappor upp till caféet och ner till utställningslokalerna. Först en våning upp, i caféet, märker man närheten till havet genom den stora glasfasaden ut mot vattnet. Tyvärr störs kaféets havsutsikt av att parkeringen är anlagd alldeles framför. De övriga rummen i konsthallen är nästan alla underordnade en lång axel i konsthallens mitt. I vissa rum finns fönster och utblickar, men de riktar sig snarare ut mot grusbelagda innergårdar än ut i landskapet. Mycket utav inredningen anspelar på det strandade skeppet med synliga konstruktioner, bultar och rör och mörka, långa och trånga passager.

Hela Arken känns hård, kantig, bullrig och kall både invändigt och utvändigt. Den tar inte vara på den fantastiska läge som omger byggnaden. Jag saknar sitttrappor i trä från caféet. Där skulle man ta med sig fikar och få sitta i sydväst och blicka ut mot havet. Parkering tillsammans med inlastningszoner omger i dag mer eller mindre hela byggnaden, vilket är synd. En del av Arkens spetsiga rum och trånga korridorer känns klaustrofobiska. Det är tråkigt att utsikten bara tas tillvara i kaféet, när byggnaden ligger som den gör. Annars finns väl ingen mening med att bygga en konsthall i ett naturområde ute

på landet? Arken har inget med platsen att göra förutom konceptet med det strandade skeppet. Kontrasten mellan den vita spetsiga byggnaden och det omgivande strandlandskapet är kittlande, men det väger tyvärr inte upp den känslan av olust som Arken väcker.

Inspiration

- intryck på avstånd

Cafédelen taget utifrån.

Arken ans genom havtornssnåren.

Entrén i gappet mellan parkering och inlastning.

NIMIS, Kullaberg

oktober 2005

Lars Wilks, konstnären bakom Nimis, har i flera år byggt och hamrat på Nimis. Eldad av Länsstyrelsens motstånd mot verket har han fraktat byggmaterial till platsen och fortsatt sitt bygge i naturreservatet.

Nimis ligger hemligt i ett naturreservat vid Kullaberg i nordvästra Skåne. Här höjer sig landet brant från havet och naturen bjuder på fantastiska utblickar och speciell flora och fauna. I hemlighet kan man följa hemgjorda skyltar med ett stort målat N, över stock och sten på en stig i oländig terräng.

Vandringen genom skogen ner mot den branta kusten, höjer förväntningarna och väcker nyfikenheten. Den okonventionella skyltningen gör att det känns som om man är på hemligt uppdrag. Konstverket och utsikten kommer som en överrumpning.

Platsen är en ogästvänlig strand. Den är svårtillgänglig med branta sluttningar och stora stenblock. Man skulle aldrig ta sig modan att gå ner hit om man inte visste att Nimis fanns. På det viset förstärker Nimis platsen och gör att den fått ett konstnärligt värde.

Nimis är mycket hemlighetsfull. Man undrar

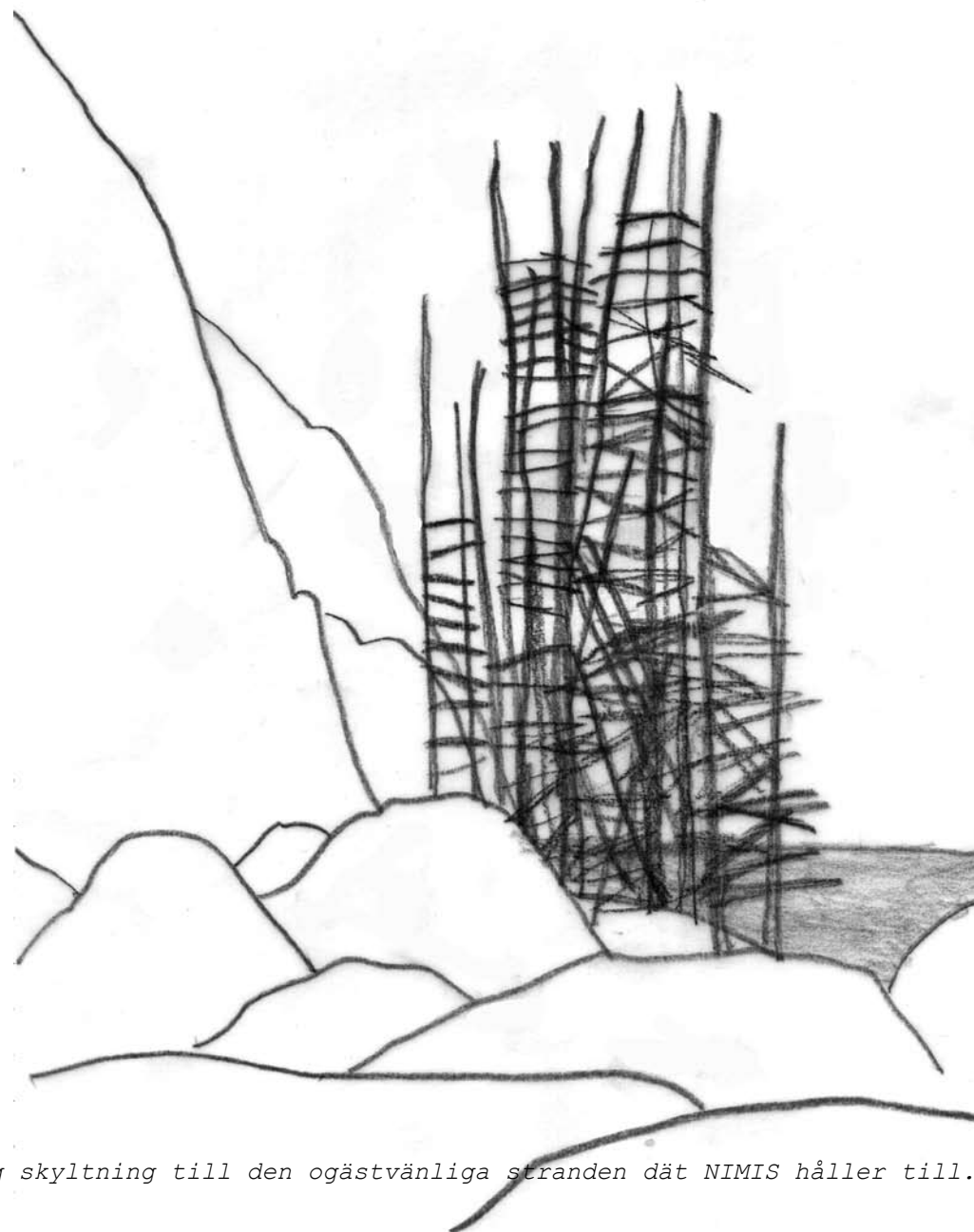
vad den är och vad den gör där. Det av händer byggda konstverket gör att naturen förstärks, havet, stenarna och framför allt den dramatiska topografin. Konstverket inbjuder till rörelse, man kravlar, går och hoppar genom gångar och klättrar uppför torn och rör sig genom rum ihophamrade av drivved och brädstumpar. Nimis utmanar den svåra naturen, branten, klippblocken genom att underlätta rörelse över de svåra partierna och sträcka sig upp mot himlen.

Nimis är ständigt under utbyggnad och blir aldrig färdig. Lars går dit och spikar på några brädor då och då, vilket bidrar till att ge Nimis en dynamisk kraft och flexibilitet.

Nimis är en otillgänglig plats och ska så förbli. Just däri ligger själva tjusningen. Med båt kan man som rörelsehindrad ta sig till platsen eller skåda på håll.

Inspiration

- närmandet
- kontrasten mellan det byggda/natur
- trotsighet
- det byggdas underlättande för rörelse
- dynamiken

Hemlig skyltning till den ogästvänliga stranden dät NIMIS håller till.

Escaleras de La Granja, Rulltrappor i Toledo, Spanien, november 2005

Rulltrapporna har anlagts i rent kommunikativt syfte för att binda samman det gamla och det nya Toledo som skiljs av dramatiska höjdskillnader och en antik ringmur. Rulltrapporna anlades år 2000 och har ett samtida uttryck.

Den urgamla spanska staden Toledo ligger dramatiskt uppe på en kulle, halvt omslingrad av floden Tajo. Ringmuren, som grundades på romartiden, ringlar sig vid foten av de branta sluttningarna och omgärdar den gamla delen av staden där centrum ligger. Den nya delen av Toledo har växt ut på slätten nedanför. På den östra sidan av den gamla staden har man anlagt rulltrappor för att underlätta kommunikationen mellan den nya och den gamla delen av staden. Arkitekten Martínez Lapeña och Elías Torres har ritat rulltrapporna.

Rulltrapporna går i sick sack nerför berget (36 meters nivåskillnad) och löper ut i en tunnel under ringmuren. Det märks att man inte velat (eller fått) förändra de befintliga strukturerna som finns på platsen. Ringmuren har helt lämnats i fred och det utskjutande taket på rulltrapporna är kamouflerat med gräs för att smälta in i den

gräsbevuxna slätten. Rulltrappornas uthängande tak med vegetationen på ovansidan stoppar även upp regnvatten. Allt är anlagt i en röd-gul betong som ger ett varmt, jordigt intryck. Under stora delar av resan upp eller ner ser man ut över landskapet, fast med skydd av taket, och väl uppe har man fantastisk utsikt över slätten med den nyare delen av Toledo och bergen borta i horisonten. På natten ses rulltrapporna som ett varmt lysande sick sackband mot den mörkare bakgrunden.

Jag tycker att det är ett lyckat projekt som känns både funktionellt, estetiskt, originellt och gjort med hänsyn på historia och landskapsbild. Ljussättningen ger anläggningen en extra dimension och gör att man känner sig trygg även om man åker ensam på kvällen.

Inspiration:

- *ljussättning*
- *material*
- *mötet gammalt/befintligt (nytt)*
- *intryck på avstånd*

Escaleras de La Granja

Överhängande tak och utsikt från rulltrappan.

Nedstigningen börjar med vacker utsikt över landskapet.

Rulltrappan sickar sig uppför branten och under ringmuren.

Jardín Botánico de Barcelona- Botaniska trädgården i Barcelona, oktober 2005.

En botanisk trädgård är på sitt sätt en utställning, även om den har mer eller mindre parkkaraktär. Det handlar om att presentera växter på ett estetiskt och pedagogiskt sätt. Botaniska trädgården ligger uppe på en höjd ovanför Olympiska stadion i parkområdet Montjuïc i Barcelona. Den grundades på 1930-talet för att bevara arter från Medelhavet. Samlingen utökades sedan till att innehålla arter från fler världsdelar där det finns liknande klimat.

Efter olympiska spelen år 1992 var trädgården illa medfaren och stängdes. Den nyinvigdes i april år 1999 med en gestaltning av arkitekten Carlos Ferrater i samarbete med landskapsarkitekten Beth Figueras och biologen José Luis Canosa. I samråd har de utformat parkdelen, institutet och entrébyggnaden. I institutet finns bibliotek, herbarium och laboratorium.⁴ Anläggningen känns mycket enhetlig och konsekvent utförd. Materialen, ljus betong och cortene-stål återfinns som material i byggnader såväl som i gångar och terrasseringar. J.B (Jardín Botánico) är loggan som finns med från entré till utgång.

⁴ Informationsbroschyr tagen i botaniska trädgårdens entré, okt 2005.

Entré, toaletter, informations- och undervisningsrum finns i samma byggnad, en vitmålad betongbyggnad som har en öppen karaktär.

Trädgården är anlagd i en sluttning med vacker utsikt över staden. Lutningen gör jorden lättraderad vid starka regn och kan göra det svårt att etablera vissa arter. Detta har man löst genom att terrassera marken med stödmurar av järn som oxiderat och fått den typiska roströda färgen. Rostfärgen står fint i kontrast till den ofta silvergröna medelhavsvegetationen.

Formen på gångar, stödmurar och inte minst planteringsytorna är spetsig och kantig i trekantsmönster, vilket har hjälpt att ta upp lutningen på ett bra sätt utan att behöva schakta och förändra jorden för mycket.⁵ Gångarna i ljus betong vidgas och smalnar av och leder besökaren upp bland de olika biotoperna och världsdelarna. Vegetationen står ibland mitt i vägen som uppväxta i betongen. De blir omöjliga att missa och gör vandringen varierande och spännande, ofta är det pampiga solitärer som t.ex. gamla knotiga olivträd eller spensliga pinjetallar. I planteringarna finns smitstigar av klivstenar.

Det botaniska institutet ligger högst, ovanför den botaniska trädgården och kan ses på långt håll.

⁵ Ecological architecture. Tendencias bioclimáticas y arquitectura del paisaje en el año 2000, Asensio Paco,

Det ligger vågrätt och följer med höjdkurvorna. Institutet är byggt i ljus betong, rostigt järn och glas.

Vandringen avslutas på en brygga genom ett vattenlandskap. Även här är strandbanken uppstöttad av samma rostiga stödmurar. Näckrosor flyter på vattenytan och vassruggar vajar i vinden.

Den välutvecklade gestaltningen gör Jardín Botánico till något mer än en oas för växtintresserade. Den erbjuder en vandring full av grönska och utsikter och gör en glad och förväntansfull av att låta sig ledas och överraskas. Samarbetet mellan arkitekt, landskapsarkitekt och biolog, visar sig ha varit givande, om man ser till den fysiska miljön.

Inspiration:

- rörelsen
- terrängbearbetning
- materialverkan (kulör och textur)

Jardín Botánico

J.B, loggan vid entrén.

Plan över den botaniska trädgårdens oregelbundna gångsystem.

Jardín Botánico

Nordafrikanska sektionen med olivträd mitt i betongen och cypresser i bakgrunden.

Entrébyggnaden och vattenlandskapet.

Terrasseing med stödmurar i cortenestål.

Wanås skulpturpark

maj 2006

Wanås skulpturpark ligger på godset Wanås ägor. Sedan 1987 har parken, godsets gamla stall och sädesmagasin från 1830 utnyttjats som utställningslokaler. Wanås koncept är att bjuda in nya konstnärer varje år för att skapa platsspecifika installationer. De får själva välja platsen för sina verk som sedan färdigställs och ställs ut. Vissa av konstverken stannar kvar i parken och ingår i den permanenta utställningen medan andra står över sommaren och tas ner till hösten. Parken närmast slottet är ordnad med parterrer och klippt gräs. Slottets baksida speglas i en stor damm som på andra sidan speglar stora bokars stammar och kronor, för längre bort från slottet blir parken mer vild och övergår till uppvuxen bokskog. På ägorna finns också öppna betesmarker i anslutning till skogen. Besökaren rör sig runt i parken på stigar och plötsligt skymtas eller överraskar något konstverk.

Wanås skulpturpark drivs idag av en stiftelse. Idag finns det ca 30 permanenta verk i parken som är öppen året om. Godset i sin nutida form är från år 1900 och ligger i Knislinge, norr om Kristianstad. Wanås erbjuder pedagogisk verksamhet

där de använder godset och dess ägor som arena och resurs i undervisningen i historia och samtidskonst

Det är mycket spännande att vandra runt och själv upptäcka, ibland hittas nya konstverk som varit dolda förra gången man var där eller som nyss satts upp. Jag har varit på Wanås under varierade årstider och det är intressant hur skulpturerna förändras i sin framtoning beroende på väder och årstid.

Nästan alla konstinstallationerna i parken förhåller sig till stigen. De är placerade utefter stigens dragning och publikens rörelse, dock är det enkelt att avvika från stigen och vissa av konstverken har hittat sin plats någon helt annan stans. Det är intressant att se hur man närmar sig konstverken, snabbt och rakt på, eller läser man först skylten med konstverkets och konstnärens namn eller så närmar man sig försiktigt, stannar upp och beskådar på håll.

Inspiration

- rörelse
- mötet natur/konst
- olika årstider
- nyfikenhet, spänning
- vis stigen eller långt bort

Wanås skulpturpark

11 Minute Line, Maya Lin.

Wanås skulpturpark

Stigma, Gloria Freidmann.

-intervjuer

Neon Gallery, Brösarp

januari 2006

Neon Gallery ligger i en vägstation i den lilla byn Brösarp, Österlen. Vägstationen ser ut som den gjore då Vägverket flyttade ut för åtta år sedan förutom en neonskylt ovanför entrén.

Neon Gallery har en blandad konstnärlig verksamhet. Personerna som arbetar med galleriet skulle kunna benämnas som konstproducenter med näsa för vad som ligger rätt i tiden, ett välutvecklat kontaktnät och en inställning som är öppen för allt.

- Varför göra varken-eller när man kan göra både-och?

Frågar Jonas mig. Jonas kommer från hotell- och restaurangbranchen och är en utav de drivande krafterna bakom galleriet.

Neon Gallery är en mötesplats dit internationella och nationella konstnärer bjuds in för att under någon vecka arbeta i ateljén eller i verkstaden, medan företag beställer heldagspersonalmöten och tas med på workshop till nunnorna på Maria Valls kloster. Samma eftermiddag kommer en ljudkonstnär och illustrerar med ljud maten som en kock lagar uppe på en scen (på NEON arbetas det ca 80 % med

ljudkonst). I lokalerna den kvällen blandas en intresserad publik, konstnärer och företaget som avslutar sin heldags-workshop.

Att skapa förutsättningar för möten verkar vara en viktig del av verksamheten, liksom att bryta de invanda föreställningarna med konstinstallationer som är så nya att de ännu inte har definierats och benämnts. Här finns en plattform där man kan sammanfoga världar, t.ex. företagsvärlden och konstvärlden, som i dagens samhälle med ett allt snabbare utvecklingstempo, kan dra nytta av varandra.

Neon Gallery ligger svårtillgängligt. På helgerna är det näst intill omöjligt att ta sig dit kommunalt. Hit kommer folk som är mycket intresserade. Men det tittar också in en del nyfikna turister.

- Idén är att det ska vara lite hemligt, menar Jonas. Men när man väl kommer in i lokalerna så ska det alltid finnas någon där. Vi tror mycket på det personliga mötet, berättar han vidare. Lokalen är inte så viktig, utsidan spelar ingen roll. Det är insidan som räknas. Det är viktigt att lokalen är flexibel.

För Jonas del skulle galleriet lika gärna kunna ligga i en industrilokal i någon stad, men

samtidigt märker han att många av de konstnärer som kommer fascineras av omgivningarna och havet.

- För vissa blir det en inspirationskälla, berättar han. Det finns också en poäng att det är lite svårt att ta sig hit. Det kanske inte alltid behövs en publik? Frågar Jonas mig finurligt.

Jag gillar att galleriet är en öppen typ av experimentverkstad där de inbjudna konstnärerna arbetar intensivt i några dagar och sedan ställer ut, spelar upp, anordnar performance eller vad det nu kan vara som de har producerat under tiden. Det ger platsen en särskild kreativ atmosfär och energi. Jag tilltalas också av den öppna stämningen och inställningen på Neon Gallery.

Inspiration

- kreativiteten
- öppenheten
- verksamhetsblandningen
- hemligheten

Naturvårdschefen för Stenshuvud nationalpark, Fredrik Stålberg,

Stenshuvud oktober 2005.

Stenshuvud nationalpark är den sydligaste av Sveriges 28 nationalparker. Nationalparken bildades 1986 och omfattar ca 380 hektar. Syftet med parken är att bevara ett storslaget naturområde som har särskilda geologiska och biologiska skyddsvärden och som är av stor betydelse för friluftsliv. Stenshuvud ligger på Österlen och är en av de artrikaste och mest omväxlande nationalparkerna i vårt land. Här finns också fornninnen och andra kulturlämningar⁶.

Fredrik Stålberg är naturvårdschef för nationalparken. Han berättar hur de på Stenshuvud ständigt jobbar med att hålla landskapet öppet på många platser genom bete.

- Det har skett en enorm igenväxt i det här området under de sista hundra åren, berättar Fredrik. Förr i tiden användes området till bete, viss slåtter och träden beskars för djurfoder eller höggs ner till ved, landskapet var öppet på ett helt annat sätt än idag, berättar han.

Neon Gallery

Neon Gallery i Brösarp.

Avenboken sprider sig väldigt lätt i det här området för att inte tala om sykomorlönnen, enligt Fredrik.

Till nationalparken på Stenshuvud kommer årligen ca 400 000 besökare, enligt Fredrik, vilket naturligtvis sliter på den miljö som folk kommer långväga ifrån för att få uppleva. De fuktigaste partierna är de känsligaste påpekar han.

Fredrik menar att det bästa sättet att skydda miljön är att på ett fint sätt begränsa var man får röra sig. Han tycker att det fungerar bra med de stigar och spänger som de har i nationalparken. De flesta håller sig till stigarna och många ovana naturbesökare kan tycka att det är skönt att bli ledda i skogen. De vanliga stigarna i skogen är svåra att handikappsanpassa, men det finns några hårdgjorda stigar som är anpassade och fungerar bra för rörelsehindrade personer, berättar Fredrik.

För att skydda ömtåliga biotoper eller hålla fötter torra på våta ställen, fungerar spängerna bra. Förutom det rent funktionella, har det har en viss tjusning att gå på spänger, tycker jag. Kanske är det för att man kommer upp och rör sig obehindrat över marken? Eller är det svikten i spängerna? Kanske är det för att de skapar en

tydlig och väldefinierad stig tar dig framåt? Även på Bergdala skulle en sådan lösning vara möjlig.

Inspiration

- rörelse i landskapet
- skötsel

Projektgruppens visioner

Informationen om projektgruppens vision har jag fått vid olika tillfällen, dels genom intervjuer med styrelseledamöterna konstnären Bo Hultén och professor Per Gustavsson, samt genom att närvara på ett möte. Jag har också tagit del av gruppens skriftliga material.

Projektgruppen och grundarna av intresseföreningen "Art by the Sea" består av sexton personer som antingen bor i, eller har annan anknytning till trakten. Bland de sexton medlemmarna påträffas titlar som professor, doktor, direktör, konstnär och lantbrukare. Art by the Sea är den intresseförening som bildats för projektet.

Österlen har under en lång tid lockat många konstnärer som bosatt sig i området och idén om ett "nytt Louisiana" på Österlen har funnits sedan en lång tid tillbaka. Konstnären K G Nilsson skrev en artikel i Ystad allehanda hösten 1998

med rubriken "Ge Österlen ett Louisiana". Frågan, att etablera ett större konstmuseum på Österlen drivs nu vidare med fokus på området runt Kivik. Dagens styrgrupp bildades 2001 och har sedan dess arbetat med att ta fram lämplig mark och funnit att Bergdala är en intressant plats.

Styrelsen har arbetat fram en vision för projektet. Deras tanke är att bygga en "spektakulär byggnad i en storartad natur" och att byggnad/natur i sig ska vara en stor attraktion som lockar publik ända från södra Tyskland och Danmark. De tänker sig att utlysa en internationell arkitekttävling om byggnaden. Föreningen strävar efter att knyta kontakt med någon etablerad konstsamlare som är villig att placera sin samling på museet.

Styrelsen har undersökt flera lokaler i Kiviksområdet och funnit att Bergdala har det lämpligaste läget med tanke på landskapets karaktär och logistik.

Jag tror inte att arkitektur/natur i sig är tillräckligt attraktivt för att locka till sig en långväga publik. Jag menar att konsten spelar en stor roll i om det ska bli lyckat projekt. Det behövs ny och spännande konst.

Jag noterar att det inte sitter med en enda kvinna i projektgruppen!

Sune Nordgren, chef på nya

Nationalmuseum i Oslo, oktober 2005

Här är några av mina anteckningar:

Sune berättar om sin tid på Malmö konsthall som enligt honom är en utav de finaste lokaler han någonsin har jobbat i och med.

- Lokalen är mycket flexibel, den har mycket vackert och bra ljus, men kan lätt mörkläggas vid behov. Trägolvet är fantastiskt och användbart, det kan skruvas i utan att det gör något. Det är bara att slipa så blir det som nytt, menar Sune.

- Inom samtidskonsten måste man vara beredd på allt, fortsätter han. En gång ville en konstnär hänga upp ett åtta ton tungt konstverk i taket! Byggnaderna måste vara starka och personalen kunnig. En utav skillnaderna mellan en konsthall och ett museum är att en konsthall tar mindre plats i anspråk, då ett museum kräver lagerlokaler och därmed större ytor och mer säkerhet. Säkerheten är mycket viktig. Det måste också finnas tillgänglighet för lastbilar att ta sig till konsthallen eller museet, fortsätter han.

Sune berättar om Baltic, The Centre for Contemporary Art in Gateshead, England, om hur han arbetade med att omskapa en gammal fabrik till en kreativ verkstad där konstnärer har sina ateljéer och sedan ställer ut i hallarna. Hur Baltic har lyft hela staden och blivit en lokaliseringsfaktor för hela regionen. I fabriken finns numera hissar som tar folk upp till ateljéerna och till högsta våningen.

- Folk kommer ibland bara för att åka upp och titta på utsikten, berättar Sune.

Jag kommer att tänka på ROOSEUM i Malmö och verksamheten där som påminde om Baltics, konstfabrikskonceptet.

En flexibel byggnad och kunnig personal verkar vara mycket viktigt. Jag tror att en konsthall är det, som är aktuellt på Bergdala, inte ett museum, då det kräver större utrymme och säkerhet. Det är bättre att börja i liten skala och bygga ut om behovet finns liksom på Louisiana.

Inspiration

- kreativ verkstad
- flexibilitet

Karlotta Böldal, konstnär i Malmö

april 2006

Karlotta Blöndal är född i Reykjavik men bor och arbetar i Malmö. Hon har fått sin utbildning bl.a på Icelandic College of Arts and Crafts samt på Konsthögskolan i Malmö. Hon har ställt ut på Malmö Konstmuseum, Gwangju Biennalen i Syd Korea, Skopje Museum, Makedonien, Living Art Museum i Reykjavik och nu senast på Konstfrämjandet Skåne.

Jag träffar Karlotta i fikarummet i hennes ateljékollektiv, Cirkulationscentralen.

Ateljéerna är inhysta i en gammal fabrikslokal i småindustriområdet Sorgenfri i Malmö. Området är till viss del övergivet och trots att området ligger centralt är hyrorna fortfarande låga, vilket har gjort att flera konstnärer har sökt sig hit. Tre olika kollektiv huserar i denna byggnad med sammanlagt ca 40 konstnärer och musiker.

Karlotta berättar om sin utställning som hon har i ateljéernas gemensamma utrymme. Hon har arbetat även utanför det vitmålade gallerirummet, använt alla rum för sina väggteckningar. Besökaren får gå runt och leta på väggarna för att upptäcka dem.

- Jag gillar att jobba relativt, använda hela utrymmet berättar Karlotta. Jag föredrar alternativa utställningsplatser. Något kan

bara vara alternativt i fem minuter, men det räcker, för det för utvecklingen vidare, säger hon.

Hon ifrågasätter det institutionella och de fasta ramar och tröga maskineri som de stora museerna och konsthallarna ofta utgör och har istället startat och drivit egna gallerier på ideell basis som galleri Signal i Malmö. Men hon även hittat andra former.

- Ett tag hade vi ett portabelt galleri som symboliserades i den här påsen.

Karlotta håller upp en vit plastpåse med en hand som håller en platspåse tryckt i svart.

- Det kallads för Cirkulationscentralen och fick sedan ge namnet till huset här, fortsätter hon. Det portabla galleriet kunde vara var som helst, på gatan eller i en husvagn som vi ställde på olika platser i staden och där vi visade videoinstallationer. Det är intressant att arbeta på det viset för man förhåller sig till staden, tycker Karlotta. Ofta förhåller man sig till det utrymmet där man ska ställa ut, anpassar det man gör, eller hur man visar det, berättar hon. Här i galleriet, på Cirkulationscentralen, känns det som att öppna dörren till sin ateljé och man visar saker på ett helt annat sätt än vad man skulle ha gjort någon annanstans,

fortsätter hon.

Karlotta refererar ofta till Rooseum och hur viktig den verksamheten har varit för det Nordeuropeiska kulturlivet. Rooseum har fungerat som kreativ verkstad där konstnärer har kunnat söka stipendier för att verka på plats och använda de flexibla lokalerna. Karlotta medger att denna form för verksamheten kan vara ganska riskabel, att man måste våga chansa och på Rooseum höll det inte i längden av olika själ.

- Personalen där är mycket duktig, menar Karlotta. Det är viktigt för en konsthall med duktiga tekniker, fortsätter hon.

Karlotta kommer från Island och många av hennes isländska konstnärskollegor arbetar med naturen som utrymme. Hon refererar till Olafur Eliasson som ofta förhåller sig till naturen och som blivit ett världsnamn.

- Det är en utmaning att arbeta med natur, tycker Karlotta. Det är så laddat. Det kan bli banalt (romantiskt) men också väldigt bra, menar hon.

Karlotta refererar till Wanås där hon tycker att vissa verk är riktigt bra.

Karlotta är **en** konstnär och detta är hennes åsikter. Det finns troligen lika många åsikter som konstnärer, men det var intressant att få ta del av hennes idéer och förhållningssätt till utställningslokaler, strukturer i konstvärlden och hennes syn på att arbeta med naturen som utrymme. Även om hon känner sig kluven att arbeta i naturen, medger hon att det är spännande och utmanande tanke och på Bergdala finns verkligen den förutsättningen.

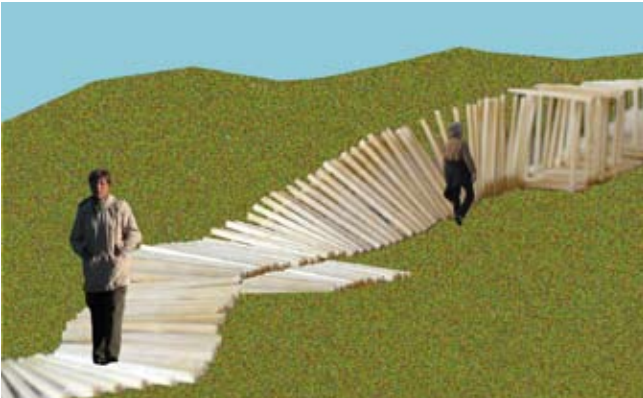
Inspiration

- kreativitet
- lösa strukturer
- flexibilitet
- naturen

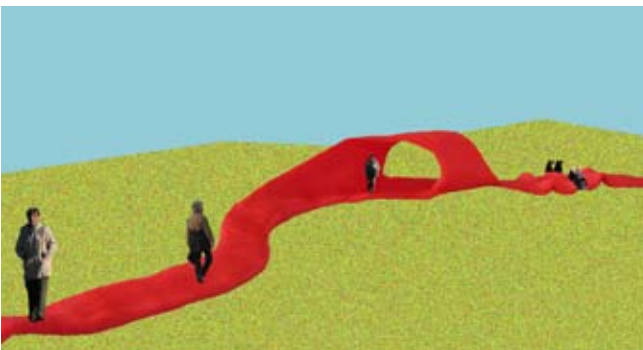
Materialstudier

En del av min undersökande verksamhet har bestått av att prova olika materials verkan i sammanhanget, se hur materialen verkar i ett relativt grönt och "naturligt" landskap som Bergdala. Vid materialstudierna hade jag redan en idé i åtanke som jag ville prova, en idé som utgick från rörelse, upptäckande, flexibilitet och att skydda vissa känsliga arter och biotoper. Jag undersökte material som står i kontrast till det naturliga som tex. knallröd, halvblank plast, genomskinliga plastmaterial, betong samt studerade hur vertikala element verkar rumsligt. Jag modellerade även med trä och det visade sig att trä med plankorna i rörelseriktningen skapar en tydlig riktning och rörelse i sig, medan tvärgående plankor stoppar upp rörelsen. Jag har också modellerat med olika marknivåer, skapat vallar och funderat över deras verkan.

Trä är det material som jag till slut kom fram till att jag skulle använda för att det kan visa en distinkt rörelse. Det är ett förgängligt material som tar del av dynamiken i naturen, ett material som kan återgå till skogen. Det är varmt att sitta på och pockar inte på uppmärksamhet från konst eller natur.

Trämodell som testar trä i vertikal och horisontalled.

Ett knallrött formbart material, kanske betong?

Vertikala träelement som rumsskapare.

Vision och reflektion

Mitt studerande av referenser och mina intervjuer har gett vissa riktlinjer och visst stöd för mitt arbete och även utgjort ett diskussionsunderlag för mig och Anna Belfrage.

En konsthall med en så avlägsen placering som Bergdala, bör visa riktigt intressant och bra konst för att locka folk. Verksamheten ska gärna erbjuda något annorlunda än vad de befintliga konsthallarna i t.ex. Malmö, Karlskrona och Ystad erbjuder, helt enkelt komplettera det befintliga konstlivet i Skåne. Jag tilltalas av Neon Gallery kreativa atmosfär och tanken på att där pågår något, någon verkar i ateljén/verkstaden/studion och att jag, som publik, snart kommer att få ta del av det. Det spelar på nyfikenhet och förväntningar. Sune Nordgren berättade om ett liknande projekt, Baltic, där han förvandlade en fabrik i en sliten engelsk arbetarstad till en kreativ verkstad som nu lockar stor publik och genererat en framtidstro och kreativitet i hela staden. Karlotta refererar till Rooseum som hade ett liknande koncept men där det tyvärr inte gick lika bra av olika skäl.

Något snarlikt kan vara intressant på Bergdala.

Konstnärer bjuds in eller ansöker om ett arbetsstipendium och ateljé/verkstad/studio på plats under en viss tid. Verken ställs sedan ut i den nya konsthallen eller ute i landskapet. Med stipendiet medföljer förväntningar att donera ett eller fler av sina nyskapade verk till Bergdala. På så vis kommer den egna samlingen att växa. För besökaren är helheten viktig och det är en tillgång om konstupplevelsen kan berikas med mat och kaffe. Det ska också vara möjlig att bjuda på andra upplevelser som film, musik, teater, poesi, seminarier, barnverksamhet etc. Allt detta skulle kunna växa fram successivt, fler byggnader/ateljéer kommer till allteftersom intresset och verksamheten växer.

Med det landskap som erbjuds på Bergdala, har själva platsen och omgivningarna en möjlighet att berika och bredda konstupplevelsen. Det ligger hög potential i Bergdalas varierande landskap och det bör utnyttjas på ett medvetet sätt och lyftas fram i den utåtriktade verksamheten. Här blir vår strävan att se naturen som en del av det byggda där gränsen för inne/ute är diffus och platsen får göra intrång och påminna besökaren om var man befinner sig. Landskapet blir en del av konstnärernas möjliga arbetsutrymme dit publiken inbjuds och leds. Wanås skulpturpark är ett bra exempel. Bergdala, med sina fornlämningar och sitt

läge kan erbjuda en mötesplats för människor som är intresserade av både konst, natur, historia. Ibland hör man att naturen kan ta uppmärksamheten från konsten, men det finns tillräckligt många exempel, både historiska och samtida, som pekar på motsatsen och i byggnaden bör det också finnas helt fönsterlösa rum som skärmar av.

Flexibilitet är ett annat nyckelord som varit en gemensam nämnare för alla jag talat med. Aktiviteterna skapar förutsättningarna för arkitekturen, en flexibel konsthall ska kunna mörkläggas, väggar ska kunna flyttas, golv och tak ska tåla det mesta och dessutom bör konsthallen, liksom Louisiana, börja i mindre skala och sedan kunna växa efter behov. Flexibiliteten kan även ses i att konsthallen inte slutar i byggnadernas väggar, utan fortsätter ut i omgivningarna och kan ge konstnärer förutsättningar att agera både inne och ute.

I alla mina referenser har jag noterat hur rörelsen, ofta regisserad, är delaktig i helhetsupplevelsen. Det finns många aspekter inkluderade i begreppet rörelse: hur man iakttar på håll, kommer närmare, upptäcker, hur man genom rörelse kan skapa nyfikenhet, bygga upp förväntningar, känna luftströmmar, höra sina

steg, känna doftstråk, hur skönt det är att stanna upp och hur man ibland lämnar avtryck. Tillfredsställelsen var stor när jag hittade en teoretisk referens till gåendet som en medveten handling och upplevelse i boken Walkscapes. Redan de första kringströvande nomadfolken skapade arkitektur genom den egna kroppens rörelser då de penetrerade land, sammanband olika delar och skapade ordning i en kaosartad natur⁷. Jag har även hittat inspiration för mitt fortsatta arbete i land-art-konstnären Richard Long, som med sin egen kropp flyttar och ordnar i landskapet och lämnar spår men ibland också bara vandrar och ser gåendet som en konstakt i sig⁸. Richard Long är bara ett exempel på konstnärer som har använt färdens tillförlitlighet i sin konst. Redan Dadaisterna organiserade medvetna stadsvandringar på 1920-talet. Efterföljande konstriktningar med vitt skiljda synvinklar, idéer och ideal, har sedan fortsatt att flanera, driva runt, utforska och exploatera både stadens och landsbygdens landskap med sina egna kroppar⁹.

Min återgivning av detta skulle bli att skapa en iscensatt rörelse på Bergdala. En rörelse som utgör ytterligare ett lager vilket läggs ovanpå

⁷ Walkscapes, walking as an aesthetic practice, Careri Francesco.

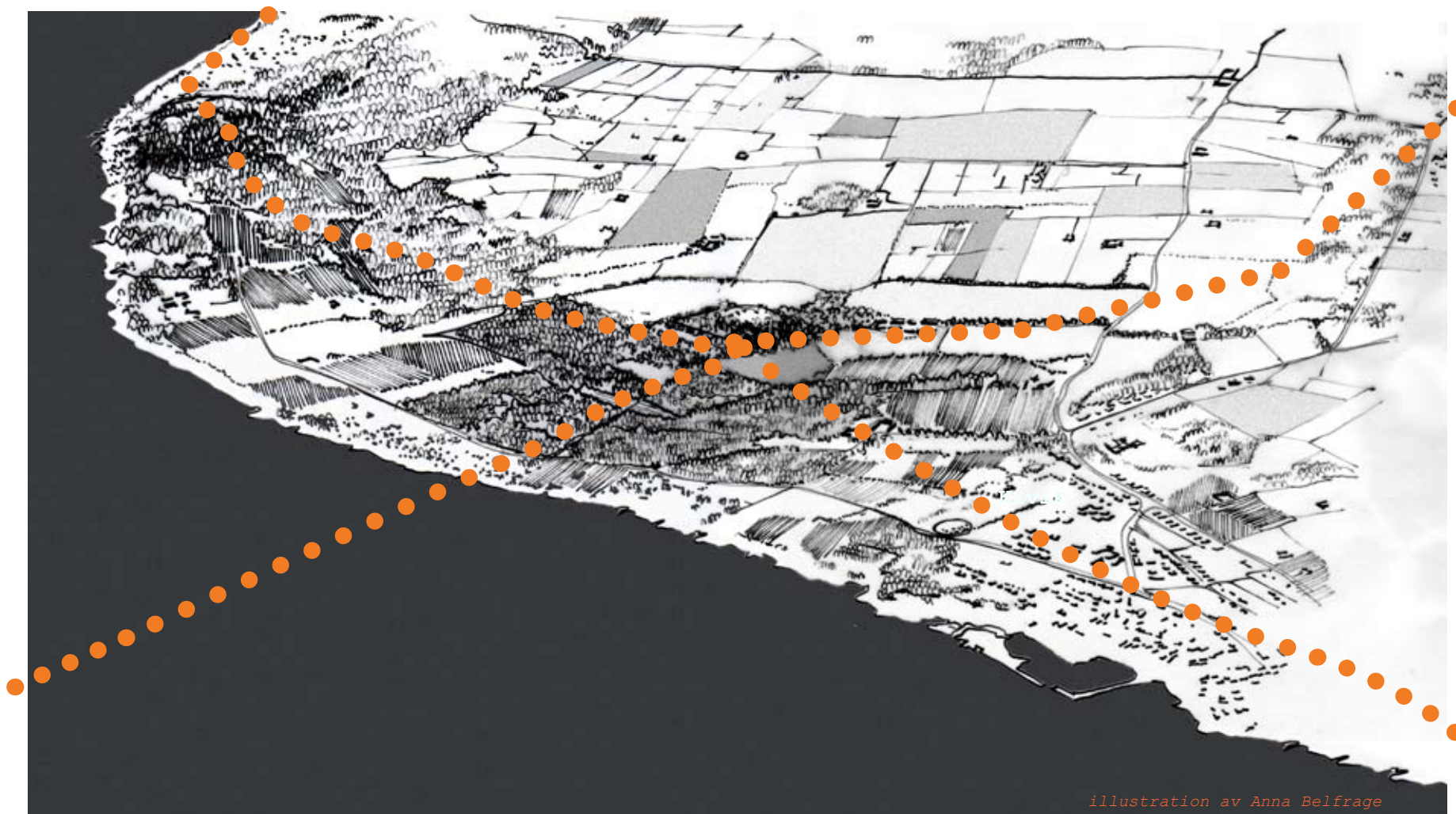
⁸ Walking in circles at the Hayward Gallery, The south bank Centre, Long Richard.

⁹ Walkscapes, walking as an aesthetic practice, Francesco Careri.

det befintliga landskapet.

Jag rullar ut den nya rörelsestrukturen över stenålderslämningar, åkrar, skogar, gärdesgårdar, betande kossor och dagens jordbruk med intentionen

att det befintliga och det nya kommer att framträda tydligare och därmed bidra till en starkare upplevelse av båda. Rörelsen får gestaltningen av en stig, delvis av trä, i form av spänger.

Ett nytt lager läggs ovan det befintliga landskapet. Ett lager med en rörelse som knyter Bergdala till omgivningarna och sammanfogar Bergdalas olika delar.

illustration av Anna Belfrage

Trakten kring Bergdala

Idag

Bergdala gård ligger 1 km söder om det lilla samhället Kivik. Trakten är känd för sin rika mosaik av olika naturtyper, landskapsrum, bebyggelse- och kulturmiljöer. Området bjuder på varierande landskapsrum med allt från storslagna vyer över hav och land till intima platser, öppet och slutet om vartannat. Höjdskillnaderna gör att skala och riktning ständigt förändras medan man rör sig i landskapet. Naturtyperna är varierande och området är som ett lapptäcke av större och mindre åkrar, beteshagar, åar, bäckar, lummiga skogspartier, äppelodlingar och hedar. Kusten har långa sträckor med sandstränder som är välbesökta turistmål sommartid.

Trakten har bebotts sedan stenåldern och spåren finns i alla de fornlämningar som hittas ute i landskapet. Mest känd är kungagraven, söder om Kivik.

Bebyggelsen i trakten är koncentrerad till tätorterna Kivik och byarna Södra Mellby och Rörum, men en del ensamma gårdar och mindre byar ligger spridda i landskapet. En del av områdets stränder, äldre kulturmark och naturmark omfattas av riksintresse för naturvård och friluftsliv.

Kivik i Öresund.

Modell över det småskaliga mosaiklandskapet. Färgerna markerar odlad mark. Skala 1:8000.

Kommunens intentioner

Simrishamns kommun har tagit fram ett program för fördjupad översiktsplan över Stenshuvud där de målar upp fyra olika framtidsscenarier, vilka också infattar Bergdala gård. Programmet har tagits fram efter att många förfrågningar om anläggande av fritidshus, golfbanor mm, som har kommit till kommunen. De fyra framtidsalternativen är: det anläggningsbundna fritidslandskapet, exploatering av jordbruksmarken för bostäder, utveckling till ett storskaligt odlingslandskap eller ett fortsatt småskaliga odlings- och turistlandskapet. De olika alternativen läggs fram som tänkbara scenarion och meningen att de ska användas som diskussionsunderlag. I studien förordas eller utvecklas inget förslag. Programmet har en stor analysdel där landskapet och bebyggelsen analyseras utefter olika metoder. Studien leder slutligen fram till att landskapet i trakten har stora värden inte minst som symbolvärde för Simrishamns kommun och regionen, att naturen är rik och omväxlande och har stark attraktionskraft på besökare. Det poängteras att området ingår i Natura 2000 som är ett EU-projekt med målet att bygga upp ett nätverk av värdefulla naturområden som är av särskilt intresse i naturvårdssynpunkt. Det påpekas att områdets

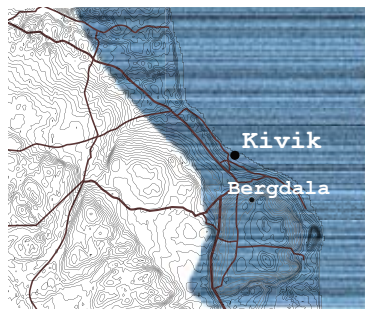
mångfald och småskalighet, genom utbudet av en rik natur, konstnärliga, historiska och kulinariska upplevelser och en attraktiv boendemiljö, sätter sin prägel och atmosfär så väl på Stenshuvud som på landskapet och värda att bevara i framtiden. Studien lyfter fram trafikproblemet och menar att bilåkandet måste minska och busstrafiken utökas med tätare turer och fler stopp. Vägnätet för cykel och stigar för gång- och strövande borde utökas och förslag ges till ökade kommunikationer via vattnet¹⁰.

Konsthallsprojektet kan komma att generera mer trafik till trakten, vilket i så fall måste lösas, men i övrigt anser jag att konsthallsprojektet kan utföras utan att påverka landskapsbilden på ett negativt sätt. Snarare kan konsthallsverksamheten verka i enlighet med den mångfald som kommunen vill bevara och utvidga. Den kan öka Österlens rykte om att vara ett område med ett aktivt och rikt konstliv. Satsas det på bättre alternativa kommunikationer, kollektivtrafik, gång- och cykelvägar, kan det vara en förändring som gynnar hela regionen. Till skillnad från de enorma ekonomibyggnader som finns på gården idag, kan själva konsthalls-byggnaderna inpassas i landskapet så att de knappast märks om det är önskvärt med tanke på landskapsbilden.

Tomten på Bergdala gård utmärkt med grönt.

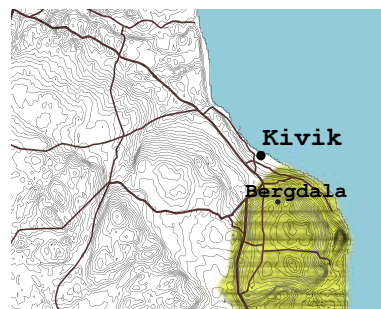
R.I=Riksintresse

R.I för kustzon

R.I för friluftsliv

*R.I för landskaps-
bildsskydd.*

Strandskydd

R.I för naturvård.

Bergdala gård

Bergdala och Lilla Stenshuvud

Vid foten av Lilla Stenshuvud, uppe på Linderödsåsen och strax söder om Kivik, ligger Bergdala gård, omgiven av böljande åkrar. Gården nås från vägen som förbinder Kivik med Svinaberga genom en pampig ekallé som utgör ett landmärke på håll. Öster om gården sluttar marken brant upp mot höjden Lilla Stenshuvud där utsikten är fantastisk över Hanöbukten och jordbrukslandskapet. Lilla Stenshuvud är ett brant avslut på Linderödsåsen innan den avtar och land möter hav. Toppen av Lilla Stens huvud är en fängslande och laddad plats, dels för sin utsikt, men också för en jättesten som ligger mitt uppe på den karga hällen. Under stenen, lite vid sidan finns en källa.

Utsikten är slående redan medan man färdas i allén. Man ser havet, Kivik och ända bort mot Haväng och kullarna i Brösarp.

Naturen på Bergdalas ägor är varierad och särpräglad.

Marken har dramatisk topografi som tillsammans med växtligheten bildar väldefinierade landskapsrum. Bergdalas natur skiftar mellan storskalighet och intimitet, öppet och slutet. Markanvändning och naturgeografiska förhållanden har skapat

en varierande vegetation med böljande åkrar, betade ängar, pittoreska hagmarker inhägnade av stengärdesgårdar och vilda, trolska skogspartier. På flera ställen, främst nedanför norrsluttningen av Lilla Stenshuvud, även kallad Lilla Sten, breder ett hav av stora stenblock ut sig under ett mjukt lager av mossor och höga lövträd som sticker ner sina rötter mellan blocken. Att röra sig mellan det stora öppna landskapet in i den omslutande täta vegetationen är en upplevelse. Ute på åkern överväldigar det stora himlavalvet och man känner sig mycket liten.

Även om vissa delar av marken verkar vilda, är de strängt kulturlandskap och har så varit i långa tider. Bergdalas varierade landskap, är lika mycket format av inlandsisen som av människans hand. Vissa spår härstammar från stenåldern, stenformationer berättar om forna gravfält och stensättningar.

Hagmarken och de speciella skogarna med pelarsalskaraktär är skapade under det senaste århundradet genom bete och viss röjning. Hela området kring Lilla Sten är inhägnat och hålls efter av ett 60-tal betande nötdjur. De betande djuren håller efter undervegetationen och ger Bergdala dess karaktäristiska halvöppna marker där vi kan röra oss mellan höga stammar och under frodiga kronor.

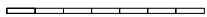
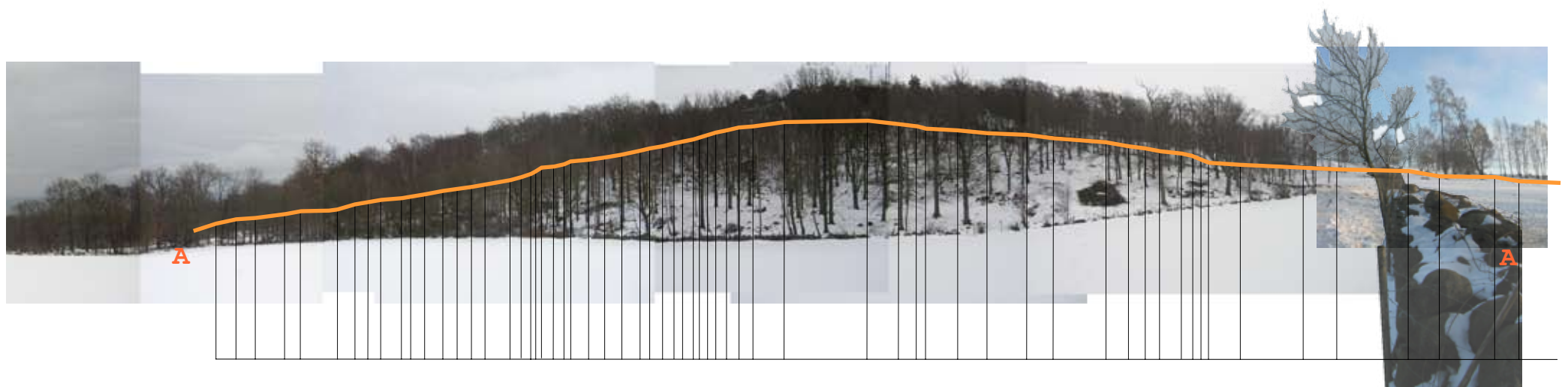

Skånska rekogniseringskartan från 1820 visar dock att landskapet var helt öppet. Även på fotografier från sekelskiftet 1900 kan man konstatera att

landskapet var mycket mer öppet än vad det är idag och att igenväxningen har skett på 1900-talet.

Axiometrin visar de stora åkrarna, den täta vegetationen och betesängarna som öppningar i skogen.

Sektion A-A 0 10 20 30 meter

Sektionen är tagen över berget. I sektionen står man ute ute på åkern och tittar upp mot höjden.

Skånska rekogniseringskartan från 1820 visar dock att landskapet var helt öppet. Även på fotografier från sekelskiftet 1900 kan man konstatera att landskapet var mycket mer öppet än vad det är idag och att igenväxningen har skett på 1900-talet.

Gårdens historia och bakgrund

Gården grundades 1837 av familjen Areschoug och dess marker styckades av från Svabesholms kungsgård. Då den 1901 överläts till A P. Bergh får den namnet Bergdala. Ägorna omfattade då 96 ha och gården bestod av ett bostadshus med två flyglar och två stora gråstenslador. Genom att jämföra med liknande lador i trakten kan man datera gråstensladorna på Bergdala till 1870-80tal. Samtidigt planterades den ekallé som nu syns från när och fjärran. Strax väster om gården fanns en stor vindmölla och med tillhörande mjölnarbostad. Vindmöllan revs 1919 och idag finns bara mjölnarbostaden kvar. Den är kraftigt renoverad och upplevs som en del av gårdskomplexet. På båda sidor om allén och söder om Lilla Sten breder stora jordbruksfält ut sig. Jordmånen är relativt god, klass 6-7, och är med sin bördiga moränblandning betydligt bättre än sina lägre liggande grannar. Så har också Bergdalas jordbruksmarker i flera omgångar arrenderats ut

till bönder som velat få tillgång till bättre marker att bruka¹¹.

Bergdalas nuvarande ägare, familjen Viberg, köpte gården i början på sextiotalet och har sedan dess bedrivit jordbruk och mjölkproduktion på gården. Under denna period har man också låtit bygga ett antal ekonomibyggnader väster om och i direkt anslutning till de ursprungliga byggnaderna. Genom nyförvärv av mark har man också kunnat tillfoga ett stort område söder om Lilla Sten, mot gården Elleborg, och väster om vägen Kivik-Svinaberga, kring gården Bergåsa. I dagsläget uppgår Bergdalas markareal till 180ha. Mjölkproduktionen är numera nedlagd och ersatt med köttproduktion. Ett sextiototal nötdjur betar markerna och stödutfodras vintertid.

Naturtyper på Bergdala

Den öppna marken på Bergdala består av böljande åkrar och öppna betesmarker. Åkermarken används främst till spannmålsodling. Dessa omger besökaren då man kommer till Bergdala gård genom den mäktiga ekallén. Betesängarna är hårt betade av köttdjur och skapar öppningar i den täta vegetationen på ägorna.

11 I "Boken om Kivik", sid 173, beskrivs hur Henric Åkesson under sent artonhundratals kompletterade sin egna torftiga jordar genom att under en tid arrendera jordar på Bergdala. Gärsgård Inge, Simrishamn 1981

De västra åkrarna. Ekallén skymtas till höger.

Betet är en förutsättning för den öppna karaktären. Marken kommer att bli bevuxen med sly så snart man slutar att bruka jorden och betande kossor kan skrämman livet ur vem som helst. Deras vistelse ute i markerna måste regleras, om betet ska fortsätta omkring en framtida konsthall. Betesängarnas gräslager kan slitas om de, som på närliggande Stenshuvuds nationalpark, är utsatta av stort besöksstryck där många kommer och spelar boll, har picknick osv. dock tror jag att den risken är liten på Bergdala som har mycket större arealer till förfogande. Min förhoppning är att folk kommer att vilja och kunna använda Bergdalas marker till lite annat än att bara spatsera.

Den halvvöppna marken består av hagmark med glesa bestånd av högre träd och ett näst intill obefintligt buskskikt eftersom markerna betas och ibland röjs. Marken täcks av olika gräsarter som t.ex. kruståtel och fårsvingel.

En del av stenarna på hagmarken har röjts och samlats. De ligger i rösen eller ingår som byggmaterial till de många stengärdesgårdar som delar av marken från åkrarna och delar in området i mindre hagar. De glesa bestånden av träd består av vårtbjörk, skogsek, oxel, rönn, bok och en och annan vildapel. Den buskvegetation som finns består mestadels av taggiga arter som korna inte

vill äta bl. a vildros, hagtorn, en, björnbär och vildkaprifol. Eken är det trädslag som dominerar.

De partierna med berget i dagen är känsligare. Där är jordskorpan tunn och kan lätt erodera och försvinna av för mycket tramp av människor och djur.

Skogen breder ut sig öster och norr på ägorna. I norr skapar den en lummig vägg i branten ner mot Esperöds herrgårds ägor.

Den halvvöppna hagmarken på toppen av Lilla sten övergår till en uppvuxen bokskog i öster och väster. Under bokarnas täta lövverk består markskiktet av ett tjockt lager förna och till viss del gräs, främst kruståtel. På våren blommar bokskogen av vitsippor.

I norr övergår bokskogen till ekskog. Norrsidan om berget är det relativt skuggigt, mörkt och fuktigt och marken täcks av olika moss- och ormbunksarter annan undervegetation saknas vilket ger norrskogen en magisk karaktär med sina uppvuxna träd.

Området i öster på tomten är stenigt och svärgenomträngligt. Stenigheten hindrar utbredningen av vegetation och i detta område står träden relativt glest. Trädens stammar och de många mosstäckta stenarna skapar en mystisk stämning. En del av träden täcks med klättrande

Vid den halvöppna hagmarken öster om Lilla Stenshuvud är jordskorpan tunn och slätslipade bergknallar kommer upp i dagen.

murgröna. Vegetationen består av avenbok, skogslind, sykomorlön, ask och ek.

Längre ner i öster övergår blandskogen till att få ett starkare inslag av avenbok. Avenboken har lätt att sprida sig och tar fort öppen mark i anspråk om den slutar att brukas. Avenboksskogen brukar sedan utvecklas till bok- eller ekskog¹². I östra hörnet på tomten finns en halvdöd grandunge, en rest av en tidigare granodling. Förut var granbeståndet större men de flesta granar dog under en torr sommar och nu har främst ask tagit över den forna granmarken.

Skogen på Bergdala har en sammansättning av ädellöv som är ganska ovanlig och kan därför vara viktiga att bevara och utveckla. Lönnen har lätt att sprida sig och kan konkurrera ut de övriga trädslagen, vilket visat sig vara ett problem i Stenshuvud nationalpark.

De halvdöda resterna av granodlingen skulle kunna tas bort.

Stenigheten gör att de få framkomliga vägarna i skogen lätt kan bli leriga och geggiga.

Pelarsalskaraktären är speciell och man skulle kunna arbeta mer med att förstärka den.

slänten nordost om Lilla Sten och består av en tät, ogenomtränglig vägg av en.

Enarna skulle kunna gallras eller tas bort helt då de hindrar utsikten och dessutom återfinns på många lokaler.

Vatten i form av en källa hittas på norrsidan av berget.

Den **ogenomträngliga** vegetationen finns i den branta

12 Det skånska kulturlandskapet, Naturskyddsföreningen Skåne, Lund 2002.

Höjden, Lilla Stenshuvud sedd från åkern i söder. I dag står telemaster och två gillestugor på toppen.

Stengården delar in hagmarken väster om Lilla stenshuvud. Härifrån har man fin utsikt över åkrarna i söder och väster.

Betesängarna i öster är omgärdade av hög skog och skapar tydliga landskapsrum.

Brant sluttar marken ned mot grusvägen som leder upp till toppen.

Böljande åkerlandskap. Här odlas främst spannmål.

Halvöppen hagmark med ek, björk, rönn och oxel. På östra sidan av höjden kommer berget i dagen. En, hagtorn, oxel, ek och vildäpple växer här.

Lövskog med stort inslag av avenbok.

Bokskog

Ekskog med fältskikt av omrbunkar och mossor. Övergår i vissa delar till att bestå mer av björk eller bok.

Blandskog av avenbok, lönn, ek, lind, ask och några stammar av död alm. i sydöst bir asken dominerande.

Skogsdunge av planteraden numera halvt döda granar.

Tätt buskage av en som skapar en vägg mot den branta norrslänten.

Allé av stora uppvuxna ekar. Planterade vid slutet av 1800- talet.

Befitlig väg

Källan skulle kunna framhävas mer och bli en tillgång i gestaltningen.

Förslaget

Koncept

Anna Belfrages och min gemensamma vision är att landskapsarkitektur skall verka för att kombinera en kvalitativ konstupplevelse med en storslagen naturupplevelse och knyta ihop Bergdala med övriga attraktioner i trakten, fysiskt och mentalt. Arkitekturen skall vara flexibel och motsvara kraven på en samtida konsthall. Landskapsarkitekturen skall göra byggnaderna, landskapet och konsten tillgängligt, förhöja upplevelsen av dessa. Tillsammans skall de erbjuda en tilltalande och rumsligt intressant upplevelse som spelar med och förstärker platsens särdrag. Bergdalas höga naturvärden inger stor respekt hos sina besökare. Vi vill sätta ner foten på rätt ställe och utforma arkitekturen så att platsens egenart tydliggörs. Vi vill visa berget och utsikten, hagarna och skogen på ett hållbart sätt. Att placera en byggnad på tomten och knyta den till landskapet har varit konceptstadiets största uppgift.

Konsthallen blir en ny nod i trakten, en knypunkt i norrsluttningen till Lilla Stenshuvud och en

sammanbindande länk mellan Stenshuvud nationalpark och Kivik. Ett nätverk av stigar och vägar utgår från konsthallen och riktar sig ut i landskapet och förbinder konsthallen med omvärlden. De slingrar sig väster åt Bergdala gård och allén, i norr mot kusten och Kivik, i öster mot Stenshuvud och i söder mot toppen på Lilla Sten. Stigarna blir konsthallens förlängning ut i landskapet och trakten, det som för konsten ut i landskapet och naturen in i konsthallen.

Noden, den nya konsthallen, ligger just där en stor del av Bergdalas naturtyper möts. Man har berget i söder, bokskogen i öster, den högstammiga betesskogen i norr och de öppna betesfälten i väst-nordväst. Byggnaderna pekar ut mot havet och konstupplevelsen varvas med utblickar i landskapet.

Konceptets tillämpning på landskapet.

Landskapet ska upplevas genom att besökaren själv tar sig runt på ägorna. Med den egna kroppen får publiken röra sig i omgivningarna och själv upptäcka känslan av litenhet mitt ute på stora åkern, utsikter mot hav och landskap och känna sig skyddad och gömd i skogen. Efteråt ska kroppen minnas Bergdala på ett positivt sätt.

En slingrande stig leder besökaren över stenar, gärdesgårdar, mellan täta stammar, öppna åkrar, över slänter, upp på höjden och till konsthallen. Stigen rullar över de olika naturtyperna på området och binder samman de olika delarna och kopplar Bergdala med dess omgivningar, Kivik och Stenshuvud. Alla stigar leder så småningom in mot konsthallen och förtätas i sitt fysiska uttryck ju närmare konsthallen man kommer. Det ska kännas att man närmar sig någonting speciellt. Stigen kan anta många olika former, liksom en kameleont växlar den utseende beroende på vilket landskap den rör sig över. Den kan vara svagt antydd på platser som tål mer slitage och där man inte vill att den ska utgöra en gräns. Här går man i marknivå och vägen verkar genom spår i marken i form av beläggning eller utstakas med hjälp av vertikala tecken som gör att besökaren rör sig i en bestämd riktning.

På svårforcerade eller känsliga delar blir stigen tydlig, lyfter sig över marknivå. Ovan mark plöjer den sig fram mellan trädens stammar för att underlätta för rörelse och för att skydda från betande djur och ömtåliga växter. Vägen kan även ta skepnad av gångbryggor och broar då man färdas över stengården, våta områden eller andra hinder. Materialet kommer att vara trä, grus och sten, och kommer att återfinnas genom hela anläggningen

Den gula punkten utgör noden där konsthallen ska ligga.

och återfinns i konsthallen. Stigens tydliga delar kommer att upplevas på håll och även inifrån konsthallen. Förhoppningen är att den ska ge landskapet ytterligare en dimension genom sin form och funktion och locka folk ut i landskapet. Den rör sig förbi stenålderslämningar och ger besökarna en inblick i platsens historia. Stigen utgör ytterligare ett lager som läggs ovanpå det befintliga.

Landskapet hålls öppet och sköts som idag med målet att ännu tydligare framhäva de olika naturkaraktärerna och landskapsrummen. Siktstråk och utblickar framhävs och regisseras så att man överraskas under vandringen. Djur ska i viss utsträckning fortsätta beta för att hålla landskapet öppet och åkrarna ska fortsätta brukas. Stigen utgör ett stabilt element som verkar sammanbindande även om den framtida markanvändningen förändrades och andra landskapsrum skulle uppstå.

Nattetid och under de mörka månaderna på året kan stigen i skogen verka genom scenografisk belysning. Som ett pärlband lyser stigen genom skogen och lyser ibland upp på träd och stenar. Inifrån konsthallen kan man se stigen som flyter fram i landskapet och de människor som rör sig däruppå. Stigen kan ibland förtätas och förvandlas till

platser där man kan stanna upp, sätta sig och njuta av utsikten, ha picknick eller vila.

Stigen blir som en slags ryggrad, en struktur som temporära paviljonger för konst, fria konstverk och skulpturer kopplas lätt till vid behov. Den är provisorisk stabil, kapabel att förändras, omformas och öppen mot tiden.

Vandringen mellan parkeringen och konsthallen är viktig. Besökaren ska hinna komma i rätt stämning och gärna känna lust och spänning inför det som kommer. Medvetet utformas vandringen, genom förtätningar i vertikalled förstår man att man kommit in i området och att man närmar sig konsthallen där de vertikala elementen förekommer i byggnadens fasader.

Stigen

Intill konsthallen

Tanken är att konsthallen kommer att stå i relativt "orörd" skogsmark. Framför entrén hårdgörs marken delvis med grus eller armerat gräs. Vertikala element av trä förtätas ju närmare entrén man kommer. Tanken är att pålarna ska verka för att skapa halvtransparent rumslighet som visar

- ● ● stigen
- ..... planutsnitt
- 1-9 illustrationer
- väg anpassad för fordonstrafik

mot Kivik

mot Stenshuvud
nationalpark

P

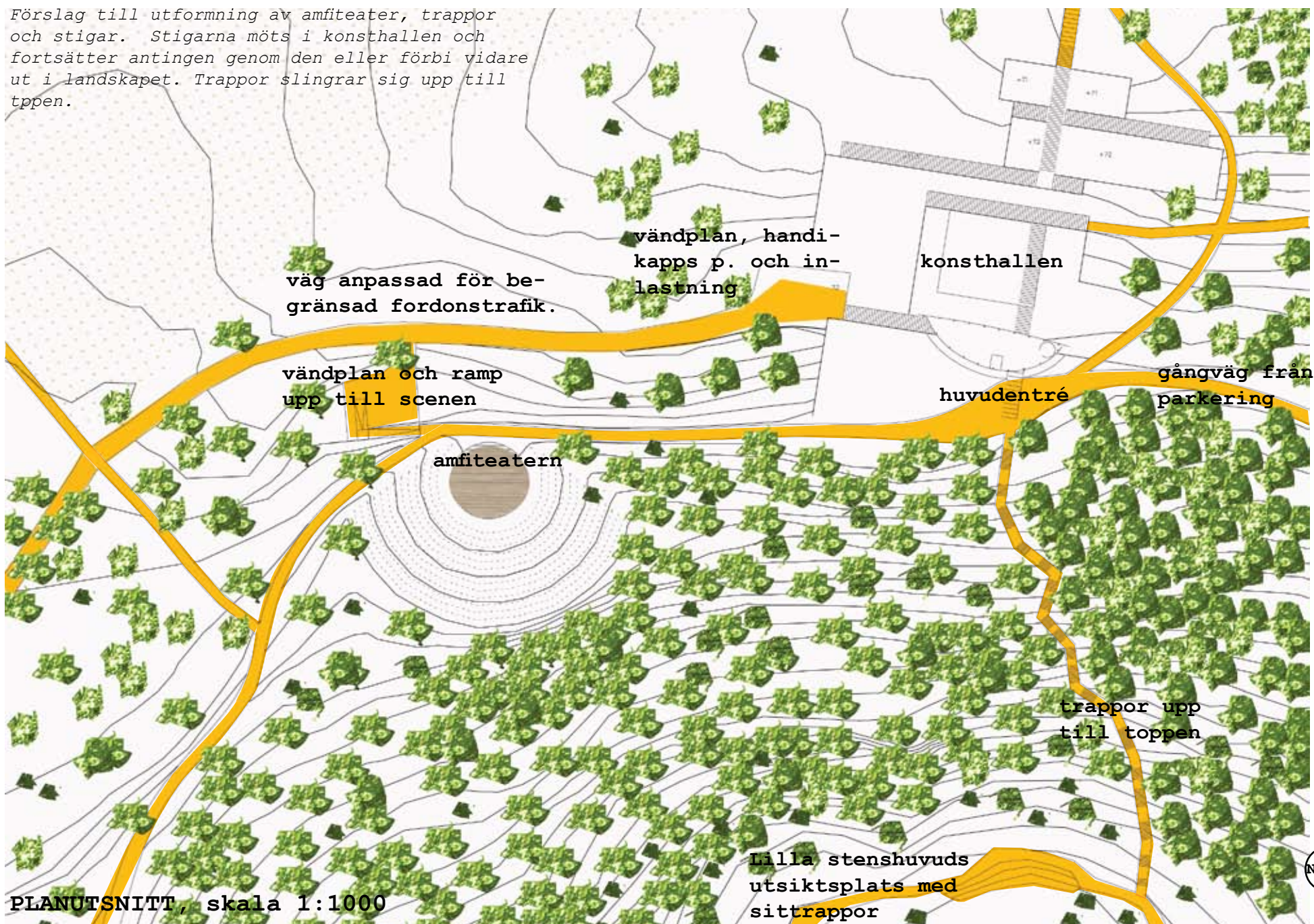

ILLUSTRATIONSPLAN, Skala 1:4000

Förslag till utformning av amfiteater, trappor och stigar. Stigarna möts i konsthallen och fortsätter antingen genom den eller förbi vidare ut i landskapet. Trappor slingrar sig upp till toppen.

vägen fram. Entrén utgör ett vägkors där en del av stigen viker av och fortsätter utmed konsthallens låga tak, från vilket man har utsikt över havet, och fortsätter ner i skogen norr om konsthallen där den leder vidare ut i markerna. Konsthallen har flera entréer för att underlätta för rörelsen i landskapet via bygganden. Den blir därmed också mer lättillgänglig för allmänheten. Endast en entré leder till själva utställningshallarna av säkerhetsskäl. Utanför huvudentrén slingrar sig stigen vidare i trappor upp till toppen av Lilla Stenshuvud. Fortsätter man på stigen förbi entrén, kommer man till amfiteatern och vidare ut i området.

Inlastningszonen för lastbilar samt vägar tänkta för viss trafik kommer att vara i grus.

I skogen

På sina håll är skogsmarken som ett ogenomträngligt stenhav. Stigen höjer sig över stenarna och slingrar sig fram mellan trädstammar och kan innesluta vissa utav dem. Den "rinner" fram i luften ovan stock och sten. På ramper klättrar den uppför sluttningar och i vissa fall tas nivåskillnader upp trappsteg.

På berget

Berget med utsikten är "höjdpunkten" på Bergdala. Stigen blir häruppe till ett däck som går runt berget. Underlaget och platsen gör sig påmint genom bergknallar som får sticka upp genom ytan. På de bästa utsiktsplatserna blir däckets till sitttrappor med låga trappsteg, allt i trä. Här är platsen att stanna upp, sätta sig en stund och njuta av att kunna se milsvida omkring. Nere i skogen skönjer man konsthallens tak och kanske vissa konstverk där man valt att använda landskapet som material eller utrymme.

Däruppe kan man lätt röra sig på trädäcket som håller samma nivå runt hela toppen. Förhoppningen är att däckets på ett obemärkt sätt ska styra var folk går så att man inte trampar sönder den tunna jordytan. Den ska samtidigt fungera som sittplats och vara rolig för barn att springa på och underlätta för rullstolsbundna. Flera stigar går upp till höjden. Nerifrån konsthallen slingrar sig trappor upp för att så småningom nå över trädtopparna och upp på toppen. Det är även möjligt att åka bil till toppen vid särskilda behov.

På betesängen

På de betade ängarna och andra ställen där man lätt tar sig fram, består stigen av armerat gräs eller består av grus. Träet återkommer i sittbänkar och viloplatser och som vertikala vägvisare.

Över stengården och våtare områden

Broar i trä gör så att man lätt tar sig över hindrande stengärdesgårdar och blötare partier. Stengårderna är sedan äldre tider. De delar in Bergdalas marker och är kulturminnen som är viktiga att bevara.

På åkrarna

Åkrarna på Bergdala får man beträda till skillnad från de flesta andra åkrar som upplevs som barriärer. Stigen går över åkrarna och man rör sig genom de första knallgröna bladen på våren till mogen gyllengul säd på hösten. Himlen upplevs som mycket stor och man själv försvinner i det stora landskapsrummet.

Vintertid plöjs hela åkern och stigen försvinner. Nästa vår återkommer den men kanske med någon annan dragning än i fiol.

Stigen blir en ca 3 meters remsa där bonden istället för säd sår gräs som sedan klipps under sommaren. Vill man inte ut på åkern, finns det en alternativ stig där man kan fortsätta sin vandring och som också fungerar på vintern.

Amfiteatern

Intill konsthallen, på västra sidan, en bit upp på höjden i den glesa skogen med utsikt över havet, finns en amfiteater som används sommartid. Den följer mjukt lutningen i marken och är tillräckligt nära konsthallen för att kunna utnyttja elektricitet och faciliteter. Stigen passerar teatern som förutom att vara ett scenrum kan användas som allmän sitt och lekplats när den inte används. Sittstegen är breda, låga och helt gräsbevuxna. Bredvid amfiteatern ligger källan som lyfts fram då stigen kommer att passera alldeles i närheten. En grusad vändpan och ramper upp till scenen kan användas för fordon vid behov.

Från Kivik och Stenshuvud nationalpark

Stigarna utgår från konsthallen som blir som en slags nod eller vägkorsning. Därifrån söker sig några av dem genom landskapet till Kivik och en annan till Stenshuvuds nationalpark. Man kommer

att förstå att man närmar sig konsthallen genom tecken som förtätas ju närmare man kommer och skapar som en slags port när man kommer in på området där de suddas ut på nytt för att bli tydliga någon annanstans.

Spåren

Stigen på Bergdala är i sig en slags rörelse, men rörelsen har här givits en fast form och blivit förkroppsligad och sålunda inget som en besökare direkt kan påverka. Men man rör sig i ett landskap på en stig och gör därmed avtryck. Genom att kliva i fluorescerande färg och sedan röra sig på stigen, görs avtryck som inte syns i dagsljus, men som kommer fram som ett svagt ljus på vissa ställen när skymningen faller. Energin av de levande, varma människor som kommit till Bergdala lever kvar som lysande spår på stigen.

På natten förvandlas stigen till en scenografiskt upplyst vandring genom skogen. Flouriscerade spår lyser i skymningen.

Entré till området från parkeringen.

Mot konsthallens entré.

Stigen löper över stock och sten.

På vissa ställen övergår stigen i grus och förtydligas återkommande med vertikala element.

Stigen förenklar rörelsen över stengärden och andra hinder.

Över åkern sås en tre meters remsa av gräs.

På vissa platser flyter stigen ut i sittplatser. Här med utsikt över de västra åkrarna och solnedgången.

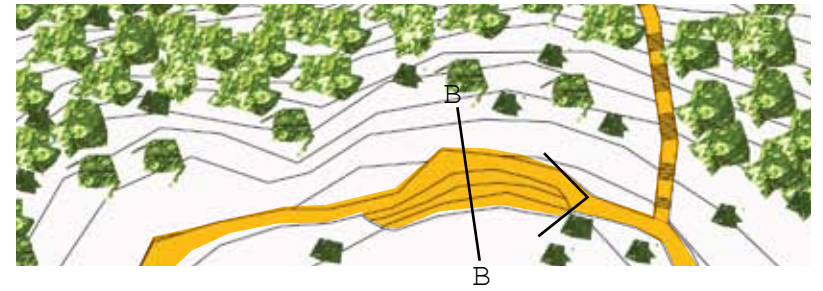

Amfiteaterns sittplan är i gräs och här har man fin utsikt över havet.

Stigen flyter ut i sittrappor på toppen med utsikt över land, hav och konsthall.

Sektion över sittrappan på toppen av Lilla Stenshuvud.

Stigen på toppen av Lilla Stenshuvud med utsikt över hav och land.

Landskapsvård

Bergdala omfattas av riksintresse för natur och kulturvård. Ett bygge av den storlek som en konsthall utgör är utan tvekan ett stort ingrepp i ett landskap och kommer att förändra platsen och dess närmaste omgivningar. Förslaget utgår ifrån att marken ska fortsätta att skötas mer eller mindre på samma sätt som idag. Skötseln kommer att vara mer målinriktad på att förstärka och till viss del bevara vissa karaktärer och miljöer samt öppna upp för vissa utblickar och siktstråk. Det ideala vore om kor eller andra betesdjur kunde gå och beta under vissa perioder.

Jag presenterade vårt förslag för ägarna, familjen Dalberg, under arbetes gång för att höra om de tror att det är möjligt att kombinera jordbruket med konsthallsbesökare som rör sig på ägorna och då helt ute på åkern som jag föreslår. Enligt Dahlberg är det möjligt att spara en remsa när man sår på våren och så den med gräs så att den blir lättare att beträda. Dahlberg menar att det inte skulle innebära någon stor ekonomisk förlust. Remsan kunde lätt plöjas ned med resten och sedan uppstå med någon annan sträckning nästa år. Vi diskuterade även möjligheten att fortsätta ett konventionellt jordbruk. Jag ser

framför mig att man rör sig i växande säd över de böljande åkrarna. Men Dalberg tror inte att det är någon bra idé med alla kemikalier som används. Alternativen är att bedriva ett ekologiskt jordbruk eller så fick man se området som parkmark som sköttes i konsthallens regi. Han berättar att det ändå ligger ett ekonomiskt intresse utöver skörden bakom det öppna landskapet, nämligen bidrag från EU, vilket gör det troligt att man ändå kommer att använda åkermarken till säd eller andra grödor. Dalberg föreslog själv att man kanske kunde så lin istället för säd eftersom det blommar så vackert i blått. Det är en bra idé, tycker jag. Kanske skulle man kunna växla grödorna mellan tex. raps och säd, så att åkern blev randig, eller beså hela åkern med knallröd vallmo?

Infrastruktur

Trafiksituationen i trakten kring Bergdala är nästan ohållbar sommartid. På Stenshuvud berättar personalen att man tvingar besökare att vända för att parkeringen är full, följden blir kaosartad, när stora bussar och personbilar ska vända och mötas på de smala vägarna. Situationen är mycket svår och mindre biltrafik vore önskvärt. Under några år fram till 2002 brukade särskilda sommarbussar, s k. Östersjöfågeln, gå mellan

Simrishamn och Kivik. Busstoppen köptes för ca 10 000 kr av näringsidkare och bussarna gick flera gånger per dag, t.ex. köpte Stenshuvuds nationalpark ett stopp. Bussarna gick under 6 veckor på sommaren. Kommunen drog in resurserna och projektet tvingades att lägga ner.¹³ Cykelvägnätet är dåligt utvecklat, näst intill obefintligt. Om man vill ta sig till Stenshuvud eller något annat mål på cykel, tvingas man cykla i kanten på bilväg nr 9, vilket är osäkert och farligt, särskilt om man vill cykla med barn.

Bergdala gård nås via allén från vägen som kommunicerar Svinaberga-Kivik. Allén är dock för smal för att kunna ta emot mötande trafik. Från gården går sedan en smal grusväg runt bergets norra sida och uppför dess östra sluttning till toppen.

En äldre väg från Karakåsvägen leder genom skogen och betesmarkerna upp till gården. På betesmarkerna är den dock knappt skönjbar och stigningen är mycket brant på sina ställen. Gårdens marker är genom servitut anslutna till riksväg 9 och till vägen som leder till byn Österrike.

---

13 Förstudie - Trafikförsörjning Stenshuvud via Svabesholm Simrishamns kommun, Region Skåne, 040503

Trafik och infrastruktur i framtiden

Trafikfrågan behövs redas ut närmare om konsthallen skulle bli ett faktum. Till en början kanske man kan ordna specialbussar (från Malmö och andra större städer i regionen) under utställningsperioder. Så småningom borde det bli aktuellt med en fast linje som passerar Bergdala flera gånger per dag och tätast på helger.

Det är ett faktum att många besökare kommer att nyttja bilen för att ta sig till Bergdala. Jag har givit två alternativ på vägdragning och parkering, men har inte fördjupat mig i just den uppgiften.

Det kommer att bli nödvändigt att delvis anlägga nya vägar på Bergdala, då de gamla är för smala för mötande trafik. En mycket begränsad mängd tung trafik kommer att ledas via gården till konsthallen då inlastning sker åt det hållet. Båda förslagen utgår från den befintliga vägen söderifrån från riksväg 9 och sedan via Svinaberga by.

Alternativ A.

De befintliga vägarna används och en ny väg dras från över de västligaste åkrarna och i kanten på de södra fälten. Parkering sker längst ner

på de östliga åkrarna. Det är fint att färdas här. Allén ses uppifrån. Toppen av Lilla Stens huvud avtecknas tydligt och man har utsikt över landskapet. Från parkeringen får besökaren gå några hundra meter innan man når konsthallen.

Alternativ. B.

Även här används de befintliga vägarna och en ny väg fortsätter sedan utefter den östra sidan av åkern där man upplever allén nerifrån och har fin utsikt över Kivik och havet. Parkeringen terrasseras för att inte påverka utsikt och landskapsbild.

I förslaget föreslås gångvägar som kommer att förbinda Bergdala med Kivik och Stenshuvud. Förhoppningen är att den kommer att användas som promenadstig för de boende i området men också underlätta för andra besökare att ta sig mellan Bergdala, Kivik och Stenshuvud utan att behöva ta bilen.

De flesta tar sig till fots till konsthallen, men det kommer naturligtvis att finnas ett antal handikappsplatser i närheten av entrén. Lastbilar kommer att färdas på samma väg som de gående. Den trafiken är högst begränsad och kan möjligtvis

styras till de tider då det är minst antal besökare. Vägen är en befintlig grusväg som kommer att förstärkas så att den klarar trafikklassen.

Slutord

Efter att ha arbetat intensivt i flera månader med att besöka platser, hitta och läsa litteratur, bygga modeller, skissat och diskuterat, har jag nu kommit fram till den viktiga delen att försöka analysera vad jag har gjort, vad som har påverkat mig och styrt mina handlingar.

Vad kännetecknar tiden som vi verkar och lever i? Vilka idéer är ofta åberopade och vilka ord återkommande? Använder jag mig av dessa eller tar jag avstånd ifrån dem?

Som landskapsarkitekt arbetar man alltid med och i ett större sammanhang, även om projektet berör ett begränsat område. Landskapet utgör ett lager bestående av många andra, såsom sociala mönster, infrastruktur osv. Alla dessa lager bildar en väv som ger grundförutsättningen för det kommande arbetet. Det är många lager av information som ska flätas samman och många som man inte kan bortse ifrån. Det man gör kommer att påverka landskap och människor på ett eller annat sätt och kanske under lång tid, även inför kommande förändringar som initieras i en framtid.

Ofta formuleras intentioner, val och handlande

i efterhand, eftersom det är mycket svårt att formulera vad som händer i ritandets stund. Det man åberopar för att legitimera sitt handlande är alla de idéer som vävs in i projektet, filosofiska, historiska, ideologiska, religiösa, teoretiska, empiriska eller viljan bakom varje nyskapande¹⁴. För mig har mina referensbesök varit ett stöd där jag plockat idéer och hämtat inspiration som till viss del har legat till grund för utformandet av det här projektet.

Jag ser mitt arbete som en process. Från valet av projekt och första studiebesöket trevar jag mig vidare, besöker fler platser, läser och letar mig genom mitt examensarbete, både intellektuellt och fysiskt. Ibland har jag hamnat på sidospår och på villovägar. Jag ser så här i efterhand att det är just rörelsen som jag har tagit fasta på vid nästan alla platser, kroppens rörelse som på Wanås eller den rörliga sammansättningen på Neon gallery. Jag har förstått att landskapsarkitektur handlar mycket om rörelse, hur den leder oss genom vår vardag och ger oss miljoner visuella intryck och känslor samt hur denna rörelse formar vår miljö. Rörelsen i mitt examensarbete fick till slut en konkret form, stigen.

Jag ser stigen som en kropp i rörelse, någonting som man tar sig vidare tillsammans med, en kropp som omvandlas i sig och som förändrar platsen med sin närvaro. Jag tänker mig besökaren som en medresenär. Min förhoppning har varit att medresenärens perspektiv och varseblivning av platsen, genom att färdas med rörelsen, rent av förstärks och koncentreras.

Jag är medveten om att stigen kommer att utgöra en gräns, en avskiljning på de partier där den höjer sig ovan mark, men dessa områden är i dagsläget mycket svårgenomträngliga åtminstone för människan och på detta sätt underlättar jag för en rörelse som annars inte hade ägt rum.

Mitt förslag påminner en del om hur man tänkte i de engelska landskapsparkerna på 1700-talet. De byggde mycket på en rörelse antingen till fots eller till häst och skapade upplevelser genom olika landskapsrum och kombinerade öppet och slutet och genom välplanerade utblickar ut i landskapet.

Så här i efterhand har det kommit upp flera referenser som säkerligen har påverkat mitt arbete. Jag vill ta upp en plats som inspirerat mig mycket och som jag kan se spår av i mitt arbete. Platsen är i New York. Där ett gammalt järnvägsspår som går 10 meter upp i luften från den västra hamnen rakt in mellan skyskraporna.

Järnvägen används inte längre, utan naturen har helt övertagit den gamla banan och skapar en grön väg rakt in i Manhattans gytter av skyskrapor, byggnader, ljud och aktivitet. Kontrasten natur/kultur är extremt påtaglig och allting handlar om rörelse. Manhattans high line går att hitta på: www.thehighline.org

I mina litteraturstudier har jag fokuserat på att finna texter om referensplatserna genom beskrivning av tankarna bakom projektet, själva designprocessen och intentionerna hos de arkitekter och landskapsarkitekter som ritat platsen. Jag har letat i böcker, tidskrifter, tidningar och hemsidor och hittat många beskrivningar av själva objekten detaljrikt förklarade i sektioner, planer och häftiga foton. Det kan ibland vara inspirerande och intressant, men eftersom jag själv har besökt platserna, var det inte det jag främst var ute efter. Antingen har jag letat dåligt, på fel ställen och inte tillräckligt, eller så är detta ett tecken på att det saknas denna typ av beskrivningar och reflektioner i arkitekturprojekt och att fokus ofta läggs på det byggda objektet.

Finn Werne skriver i arkitekturens ISMER "att arkitekturen förändras genom vilken arkitektur

som efterfrågas samt vilka ideologiska och sociala strömningar som råder i samhället". Hela konsthallsprojektet kan jag se som ett tydligt tecken i tiden som ibland kallas för värdeskapande arkitektur. I det här fallet har även verksamheten, det som pågår i det byggda, ett stort inflytande på projektets framgång. I detta projekt bör både arkitektur och konsten vara på hög nivå för "att sätta Kivik på den nordeuropeiska konstkartan". "Sätta en ort på kartan" är idag en ofta förekommande företeelse. Om bygdens attraktionskraft inte räcker till, hoppas man locka turister och eventuella inflyttare genom spektakulära satsningar eller arrangemang. Till en viss del skulle Bergdalaprojektet kunna klassas som ett värdeskapande projekt för bygden där ett argument skulle kunna bli att man vill visa upp östsidan av Skåne som kommer lite i skymundan när Öresundsbron på västra sidan skapar förbindelse med resten av Europa och en växande Köpenhamn - Malmöregion. Men ska denna ambition bli verklighet måste konsten i Bergdalaprojektet vara av hög internationell kvalitet.

Jag tilltalas mycket av idén om det förgängliga, stigen som trampas upp men försvinner så fort den inte används, vägen som förändras med tiden och blir bredare på vissa ställen och smalnar av efter

de naturliga förutsättningarna och efter bruket, men som ändå visar vägen, stadigt och ständigt framåt. Det omformbara och anpassningsbara formuleras ofta idag genom ordet flexibilitet. Ett ord som verkar vara en nödvändighet i den tid vi lever där allting byts ut och förändras i ett allt snabbare tempo. Flexibilitet är ett modeord och ett honnörsord vilket inkluderar oss själva liksom vår omgivning. Jag uppfattar att det ofta används i arkitektursammanhang och det är ingen slump att det ofta förekommer i mitt arbete.

Det är omöjligt att sia om hur detta förslag kommer att utvecklas i en föränderlig framtid om det realiseras. Kommer det att vara tillräckligt flexibelt och samtidigt starkt nog för att tillgodose morgondagens behov? Landskap är dynamiska och förändras över tid. Varje tid sätter sina spår och visst skulle det vara tillfredställande att se hur strukturen fungerar och utvecklas i framiden. Kanske kommer nya lager att läggas ovanpå det jag föreslår eller så försvinner det helt, vilket på ett sätt är en del av min tanke med materialval och utformning. Det ska kunna försvinna utan att lämna några spår.

Litteratur

Alebo Hans (1998), Stenshuvud, ett förhistoriskt livsrum, Tomelilla.

Andersson Sten och Gert Aspelin (1981) Boken om Kivik, under redaktion av och Inge Gärsgård, Simishamn.

Andersson Sven-Ingvar og Hoyer Steen Ingvar(2001), C.TH. Sörensen, Landscape modernist, Arkitektens förlag, Copenhagen.

Asensio Paco, Bahamón Alejandro, Cheviakoff Sofia, de Oliveira Rosa (1999), Ecological architecture Tendencias bioclimáticas y arquitectura del paisaje en el año 2000, Barcelona.

Asplund Johan (1993), Tid, Rum, Individ och kollektiv, Värnamo.

Bach Rune Christian och Juel Thomas (2005) Fem landskapsstrategiske principper, Landskap som optik og model i den arkitektoniske planlægning, Clemmensen, Nordisk arkitekturforskning 2005:2

Bergendorff Claes, Billquist Magnus, Carlsson Bengt och Lewan Nils (2002), Det skånska kulturlandskapet, Naturskyddsföreningen Skåne,

Urban Emanuelsson, Lund.

Billgren Ernst o Åman Jan (1995), Vägen - en antologi om att göra bra konst, Borås.

Buch Hugo Arne, Crenzien Helle, Fuchs Anneli, Hjort Ostein, Jensen Knud w, Kjeldson Kjeld, Nilsson Bo, Sabroe Charlotte (1995), Louisiana, the collection and Buildings, reproduction o tryck: Grafodan Offset, Vaerlöse, femte reviderade utgåvan.

Careri Francesco (2004), Walkscapes, Walkings as an aesthetic practice, Barcelona.

Classon Christer och Dunér Anders (1997) Fornminnen i norra och östra Skåne, en vägvisare av, Läns museet i Kristianstad, Arlöv.

Enoksen Lars Magnar (2001), Skånska fornminnen, Lund.

Galí-Izard Theresa (2005), The same landscapes, Ideas and interpretation, Barcelona.

Galofaro Luca (2004), Artsapes, Art as an approach to contemporary landscape, Barcelona (andra utgåvan).

Johansson Klas-Rune (1992), Stenshuvud-Nationalparken på Österlen, Naturvårdsverket.

Long Richard (1991), Walking in circles, at the Hayward Gallery, The south bank Centre, London.

Mostaedi Arian, Urban Spaces, Barcelona.

Nordgren Sune (2002), Tankar om konst, Prisma, Stockholm.

Program för fördjupad översiktsplan
Stenshuvud, Simrishamns kommun- Skåne län,
Stadsarkitektkontoret, 2005-06-07.

Werne Finn (1998), Arkitekturens ismer, Värnamo, Arkitektur förlag.

Bildmaterial

Modeller, teckningar och montage: Kerstin Lagnefeldt.

Foton: Anna Belfrage, Carin Öman, Joaquín González Moya och Kerstin Lagnefeldt.

